

SMÅ BARN & SAMLIVSBRUDD

EN KVALITATIV STUDIE AV FAMILIETERAPEUTERS
ERFARINGER NÅR DET GJELDER SYMPTOMER OG TILTAK

HANNE SKJELTEN TVEIT
MASTER I
SPESIALPEDAGOGIKK
VÅREN 2011

Universitetet
i Stavanger

DET HUMANISTISKE FAKULTET

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Master i Spesialpedagogikk

Vårsemesteret - 2011

Åpen

Forfatter: Hanne Skjelten Tveit

.....
(signatur forfatter)

Veileder: Førsteamanuensis Ingunn Størksen

Tittel på masteroppgaven: SMÅ BARN OG SAMLIVSBRUDD - En kvalitativ studie av familierapeuters erfaringer med symptomer og tiltak

Engelsk tittel: YOUNG CHILDREN OF DIVORCE - A qualitative study of family therapists' experiences related to symptoms and interventions.

Emneord: Små barn, samlivsbrudd, symptomer, familierapi, barnehage, relasjoner, tilknytning, systemteori, tiltak

Sidetall: 78 sider
+ vedlegg/annet: 17 sider

Stavanger - 20.05.2011

FORORD

Denne masterstudien har gitt meg muligheten til å fordype meg i en tematikk innenfor det spesialpedagogiske feltet, som jeg synes er veldig spennende. Gjennom arbeid og praksis har jeg møtt mange barn og familier som har hatt det vanskelig som følge av et samlivsbrudd. Et ønske om mer kunnskap om hva man kan gjøre for å hjelpe disse barna, ledet meg inn i å skrive masteroppgave om temaet.

Arbeidet med masteroppgaven har vært en lærerik prosess, som har vært utfordrende, spennende og svært interessant. Studien har gjort meg mer bevisst på barnehagens viktige rolle i møte med barn og familier som opplever samlivsbrudd. Jeg har også blitt mer bevisst på min egen rolle, og fått nyttige handlingsalternativer, som vil være gode å ta med seg videre i arbeid med barn som opplever at foreldrene går fra hverandre.

Jeg vil rette en takk til de fire informantene som sa seg villig til å dele sine erfaringer og kunnskaper med meg. Jeg vil også takke min veileder, Ingunn Størksen, som har gitt meg konstruktiv tilbakemelding, gode råd og vært en stor støtte gjennom hele prosessen.

Jeg vil også takke alle rundt meg for å ha gitt meg positiv og oppmuntrende tilbakemeldinger under prosessen. Sist men ikke minst, vil jeg takke mine medstudenter for oppmuntrende ord, støtte og deling av kunnskap.

Dersom jeg hadde hatt muligheten til å studere mer i dette feltet, kunne jeg gjerne tenkt meg å se på iverksettingen av familierapeutenes råd og tiltak i barnehagen, og hvilken effekt disse tiltakene kunne hatt på barnet.

SAMMENDRAG

Hensikten med denne masterstudien var å vinne kunnskap om familierapeuters erfaringer med symptomer og tiltak blant små barn som opplever samlivsbrudd. Tanken med dette var at denne kunnskapen kan ha overføringsverdi til barnehagen.

Mange norske barn opplever samlivsbrudd hvert år (Statistisk sentralbyrå, 2009a), og det kan være flere grunner til at foreldrene går fra hverandre. Selv om samlivsbrudd har blitt et ”vanlig” fenomen i det norske samfunn, vil ikke det nødvendigvis bety at det vil være mindre vanskelig for barnet. En kan ikke forvente at små barn forstår hvilke endringer et samlivsbrudd vil medføre for familiesituasjonen. De har liten livserfaring og egnede strategier til å møte slike endringer med. Tidligere teori og forskning viser at barn som opplever samlivsbrudd som gruppe, utvikler flere psykososiale vansker enn andre barn (Amato, 2000).

Denne studien er basert på fortolkende fenomenologisk analyse, eller på engelsk, *Interpretative Phenomenological Analysis (IPA)* (Smith, 2009). Gjennom bruk av kvalitative intervju søkte jeg informantenes erfaringer og opplevelser av fenomenet jeg ønsket å studere. Utvalget bestod av fire informanter, som alle hadde erfaringer med arbeid rettet mot små barn og familier som opplever samlivsbrudd. De fire informantene beskrev sine erfaringer, og hadde flere råd og mulige tiltak rettet mot norske barnehager. Resultatdelen er delt i to:

1. Erfaringer i familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk med små barn og samlivsbrudd.
2. Råd og mulige tiltak i norske barnehager.

I resultatdelen blir familierapeutenes erfaringer presentert i temaer: *små barns symptomer og reaksjoner ved samlivsbrudd, utfordringer i møte med små barn som har opplevd samlivsbrudd, utrygg tilknytnings og lojalitetskonflikt og omsorgstiltak*. Dette gjelder også råd og mulige tiltak i norske barnehager, som blir presentert i følgende temaer: *Usikkerhet og behov for kompetanse blant personalet, foreldresamarbeid, viktig å*

henvise videre og motta veiledning, bekreftelse av situasjonen, bruk av metaforer og balansert fokus. I drøftingsdelen setter jeg resultatene inn i en teoribasert kontekst.

Funnene i denne masterstudien indikerer at barn som opplever samlivsbrudd, kan ha flere utfordringer knyttet til den oppståtte livshendelsen. Informantenes erfaringer og råd tyder på at barnehageansatte har en betydelig rolle i små barns liv, og at de kan være en viktig støtte for barn som opplever samlivsbrudd. Råd og mulige tiltak fra familierapeutene vil sannsynligvis være nyttige i arbeid med barn i barnehagen som opplever samlivsbrudd.

INNHold

FORORD	3
SAMMENDRAG	4
INNHold	6
1. INNLEDNING	8
1.1 Små barn og samlivsbrudd	9
1.2 En barnehage for alle	10
1.3 Temaet for denne oppgaven	10
1.4 Begrepsutredning og teoretisk perspektiv	11
2. TIDLIGERE TEORI OG FORSKNING	12
2.1 Teori om tidlig tilknytning	12
2.1.1 Objektrelasjonsteorien	13
2.1.2 Tilknytningsteorien	16
2.2 Videreføring av objektrelasjonsteori og tilknytningsteori	18
2.2.1 Inspirasjon fra objektrelasjonsteori	18
2.2.2 Betydningen av gode relasjoner i barnehagen	19
2.2.3 Teori om tidlige relasjoner	21
2.2.4 Barnet som system	24
2.3 Små barns reaksjoner og tilpasning ved samlivsbrudd	26
2.3.1 Barn i sorg og krise	26
2.3.2 Stress og mestring ved samlivsbrudd	27
2.3.3 The Divorce-Stress-Adjustment Perspective	30
2.3.4 Sammenhengen mellom samlivsbrudd og barnets tilknytning til sine omsorgspersoner	32
2.3.5 Forskning knyttet til barns reaksjoner og videre tilpasning ved samlivsbrudd	34
2.4 Aktive tiltak i norske barnehager	35
2.5 Familieterapi	37
2.6 Begrunnelse for masterstudiet	38
2.6.1 Mål for masterstudiet	39
3. METODE	40
3.1 Metodisk tilnærming	40
3.2 Planlegging av undersøkelsen	42
3.2.1 Rekruttering og utvalgsprosedyre	42
3.2.3 Intervjuguide og prøveintervju	44
3.3 Kvalitativt intervju	45
3.4 Tolkningskontekster	46
3.5 Etske betraktninger ved masterstudiet	49
3.6 Undersøkelsens kvalitet	50
3.6.1 Validitet	50
3.6.2 Reliabilitet	51
3.6.3 Generalisering/overførbarhet	52
4. RESULTATER	53
4.1 Erfaringer i familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk	53
4.1.1 Små barns symptomer og reaksjoner ved samlivsbrudd	54

4.1.2	Utfordringer i møte med små barn som har opplevd samlivsbrudd	56
4.1.3	Uttrykk tilknytning og lojalitetskonflikt.....	57
4.1.4	Omsorgstiltak	59
4.2	Råd og mulige tiltak i barnehagen	61
4.2.1	Usikkerhet og behov for kompetanse hos personalet	62
4.2.2	Foreldresamarbeid.....	63
4.2.3	Viktig å henvise videre og motta veiledning.....	64
4.2.4	Bekreftelse av situasjonen – den vanskelige samtalen	65
4.2.5	Bruk av metaforer.....	67
4.2.6	Balansert fokus	68
5.	DRØFTING.....	70
5.1	Erfaringer i familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk.....	70
5.1.1	Små barns symptomer og reaksjoner ved samlivsbrudd	70
5.3.2	Utfordringer i møte med små barns som opplever samlivsbrudd	72
5.3.3	Uttrykk tilknytning og lojalitetskonflikt	73
5.3.4	Omsorgstiltak	74
5.4.	Råd og mulige tiltak i barnehagen	75
5.4.1	Usikkerhet og behov for kompetanse hos personalet	77
5.4.2	Foreldresamarbeid.....	78
5.4.3	Viktig å henvise videre og motta veiledning.....	79
5.4.4	Bekreftelse av situasjonen - den vanskelige samtalen	80
5.4.5	Bruk av metaforer.....	81
5.4.6	Balansert fokus	83
6.	AVSLUTNING.....	84
	LITTERATURLISTE.....	87
	Oversikt over vedlegg.....	92
	Intervjuguide	93
	Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med en masteroppgave.....	94
	Godkjenning av NSD.....	95

1. INNLEDNING

Hensikten med denne masterstudien er å få frem familierapeuters erfaringer med symptomer og tiltak blant små barn som opplever samlivsbrudd. I tillegg til at familierapeutenes ulike erfaringer med denne gruppen barn blir drøftet, vil også deres råd og mulige tiltak i norske barnehager bli presentert og diskutert.

Nasjonal statistikk viser høy forekomst av samlivsbrudd, flere og flere barn tilbringer store deler av dagen i barnehagen, og regjeringen ønsker full barnehagedekning (Statistisk Sentralbyrå, 2009b). Med bakgrunn i denne statistikken vet vi at barnehagepersonalet i norske barnehager stadig møter barn som opplever at foreldrene går fra hverandre. Når vi gjennom studier vet at foreldrenes samlivsbrudd kan få negative konsekvenser for barnet, er det viktig at personalet i barnehagen har kunnskap om mulige reaksjoner og symptomer, og at de innehar kompetanse på hvordan de kan møte barn som har opplevd samlivsbrudd.

Denne mastersoppgaven er knyttet til prosjektet BAMBI, som står for ”Barnehagens møte med barn og familier som opplever samlivsbrudd” (www.uis.no/bambi). Prosjektets hovedmål er å vinne kunnskap om hvordan barnehagetilbudet kan tilrettelegges for å ivareta særskilte behov hos barn og familier som opplever samlivsbrudd (Størksen, 2007).

Barnehagens møte med barn
og familier som opplever
samlivsbrudd

Forskere i Bambi-prosjektet ønsker å finne svar på problemstillingene sine gjennom personer som har vært i kontakt med denne problematikken, som foreldre, barnehagepersonalet og familierapeuter, som informanter i de ulike studiene. Barna selv er også involvert i en delstudie i prosjektet (Størksen, Thorsen, Øverland og Brown - innsendt til tidsskrift). Bambi-prosjektet er støttet av Norges forskningsråd gjennom programmet PraksisFou, prosjekt nr. 187572/S20. Denne masteroppgaven inngår som en delstudie i Bambi-prosjektet.

Målet med denne masteroppgaven er å få innsikt i familierapeuters erfaringer med små barn og samlivsbrudd, samt å få råd om mulige tiltak til barnehagen. Tidligere forskning peker mot at voksnes aktive tilstedeværelse og støtte kan fremme videre utvikling og tilpasning hos barn som opplever samlivsbrudd (Størksen, 2007). Det kan synes som at det generelt er få aktive tiltak for denne gruppen barn i norske barnehager (Hansen, 2009). Flere ting tyder derfor på at norske barnehager har et behov for råd og veiledning, og har et potensial for å støtte små barn som har opplevd samlivsbrudd. I den sammenheng er det aktuelt å søke erfaringer fra et annet felt, nemlig familierapifeltet, der man kan få innsikt i deres måte å arbeide med barn og familier som opplever samlivsbrudd.

1.1. Små barn og samlivsbrudd

Den årlige skilsmissestatistikken viser hvor mange barn som berøres av at foreldre enten tar ut separasjon, eller får innvilget skilsmisse. I 2003 opplevde totalt 15 400 barn (0-17 år) at foreldrene tok ut separasjon og 11 400 barn at foreldrene fikk innvilget skilsmisse (Statistisk Sentralbyrå, 2005). For samboere finnes ingen presis statistikk. Statistisk Sentralbyrå anslår også at 24 % av ekteskapene som inngås i dag, vil ende i skilsmisse innen de første ti årene. Dette kan indikere at flere barn som opplever samlivsbrudd, går i barnehagen når de opplever at foreldrene går fra hverandre (Statistisk sentralbyrå, 2009b). En rapport fra Jensen og Clausen (1997) viser at andelen barn som blir født inn i samboerskap, har økt betraktelig mellom 1988 og 1996. Det vises også videre til tall fra 1996, der hele 17 % av barn med samboende foreldre hadde opplevd samlivsbrudd innen de var fire år (Jensen & Clausen, 1997). Samlet blir antall barn som opplever foreldrenes separasjon fra ekteskap og de som opplever samlivsbrudd fra samboerskap, høyt. Det innebærer at et stort antall barn til enhver tid lever med foreldre som har gått fra

hverandre. Det betyr at norske barnehager stadig vil være i kontakt med barn som opplever at foreldrene skiller lag.

1.2. En barnehage for alle

”Barnehagen har et særlig ansvar for å forebygge vansker og å oppdage barn med særskilte behov. For disse barna kan det være aktuelt å gi et spesielt tilrettelagt tilbud. Tilretteleggingen kan gjelde både sosiale, pedagogiske, og/ eller fysiske forhold i barnehagen. Foreldre og eventuelt støtteapparat rundt barna er viktige samarbeidsparter for barnehagen.”
(Rammeplanen for barnehagen, 2006:18)

I løpet av få tiår har barnehagetilbudet gått fra å være et tilbud for de få, til en rett for alle. Fra 1975 til i dag har barn i barnehagen i alderen 1-5 år, økt fra 7 % til 87 % (Statistisk Sentralbyrå, 2009b). Vel 88 prosent av alle 1-5-åringer hadde barnehageplass ved utgangen av 2009 (Ibid). Rammeplanen for barnehagen (2006) fokuserer på å se det enkelte barn, barns medvirkning og det å skape en felles læringsarena: ”Barnehagen er en pedagogisk institusjon med lange tradisjoner i å tilrettelegge et faglig miljø for førskolebarn hvor de kan leke, lære og vokse personlighetsmessig” (Abrahamsen 2008:17). For å fremme vekst og en positiv utvikling er det viktig at alle barn blir møtt med gode, trygge og omsorgsfulle voksne, som har fokus på barnet som enkeltindivid. Relasjonene en får i en institusjon, er avgjørende for barnet med tanke på videreutvikling til å forstå og regulere egne følelser, emosjoner og atferd: ”Barn har rett til omsorg og skal møtes med omsorg” (Rammeplanen 2006:23). Med tanke på disse føringene i Rammeplanen for barnehagen om individuell tilrettelegging og omsorg, vil det være viktig at norske barnehager også er forberedt på å møte barn som har opplevd foreldrenes samlivsbrudd.

1.3. Temaet for denne oppgaven

Denne masteroppgaven har et særlig fokus på barnehagens omsorg for barn som opplever samlivsbrudd. De høye tallene for samlivsbrudd i Norge som det er referert til ovenfor, gjør tematikken i oppgaven svært relevant. Det er gjort flere studier blant skoleelever som har opplevd samlivsbrudd, men lite blant førskolebarn. Nettopp derfor er det viktig å

vinne ny kunnskap i forhold til de yngste barna (Leon, 2003). I dag går de aller fleste barn i barnehagen, og flere barn opplever at foreldrene går fra hverandre i denne perioden. Når forskning viser at barn som opplever samlivsbrudd har flere psykososiale problemer enn andre barn (Amato 2001), blir det derfor viktig å fokusere på barnehagens håndtering av de yngste barna som opplever slike situasjoner. Skal barnehagen kunne fremme barnas vekst og utvikling, må de voksne i barnehagen ha kompetanse og kunnskap til å møte barn som opplever samlivsbrudd. Et sted hvor det kan være mulig å hente kompetanse og erfaring innen dette området, er i familieterapifeltet. Derfor vil jeg i denne oppgaven intervju ansatte i dette feltet for å vinne erfaringer om små barn og samlivsbrudd, og om aktuelle reaksjoner, symptomer og tiltak. Norske familieterapeuter fra familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk er derfor viktige bidragsytere i denne studien.

1.4. Begrepsutredning og teoretisk perspektiv

Samlivsbrudd er “livsbrudd, det at ektefeller eller samboere skiller lag” (Bokmålsordboka, 2008). I denne sammenheng vil samlivsbrudd være et brudd mellom to personer, uavhengig av om de er gift eller ikke. I denne oppgaven vil derfor begrepet samlivsbrudd omfatte både samboerforhold og ekteskapelige forhold.

Familieterapi bygger på teorier om menneskers psykiske reaksjoner og den nære sammenheng det har med samspillet med mennesker de lever nær daglig (Reichelt, 2008). Familieterapeuter er i direkte møte med barn og familier som er i og opplever samlivsbrudd, der det ofte i hovedsak foreligger samtale og mekling om barnet. På bakgrunn av deres direkte møte med små barn og deres familie, har familieterapeutene gode forutsetninger for å vite hvilke omsorgstiltak som kan være med på å styrke utvikling og vekst hos barn som har opplevd samlivsbrudd.

2. TIDLIGERE TEORI OG FORSKNING

Flere norske studier har fokusert på barn og samlivsbrudd. Studiene har rettet seg mot barn i skolealder, og det er gjort lite forskning på førskolebarn i Norge. Derimot har internasjonal forskning kommet noe lenger. Objektrelasjonsteori og tilknytningsteori har vært naturlige teoretiske rammeverk for flere studier med fokus på barn og samlivsbrudd. Nære relasjoner og tidlig tilknytning er grunnleggende temaer i disse teoriene. Et samlivsbrudd forårsaker ett eller flere brudd eller forandringer i nære relasjoner, ved at de voksne skiller lag, og ved at barnet får mindre eller endret kontakt med en eller begge foreldrene (Moxnes, 1999). Valget av teoretisk tilnærming er også knyttet til barnehagepersonalets rolle som viktige omsorgspersoner. Trygge voksne i en institusjon, der barnet opplever hjemmeforholdene noe vanskelige, er avgjørende for videre utvikling og vekst (Pianta, 1999).

For å belyse de emosjonelle båndene som er betydningsfulle for små barn (Abrahamsen, 1997), presenteres nå sentrale teoretikere innenfor objektrelasjonsteori og tilknytningsteori. Videre vil det bli presentert studier som er rettet mot de yngste barna, og hvilke reaksjoner og symptomer de kan vise ved samlivsbrudd i hjemmet. Lazarus (2006) sin teori om stress og mestring, er også sentral. Det samme er Amato (2000) sin modell ”The divorce-stress-adjustment perspective”, som illustrerer prosessen barn og voksne går gjennom når de opplever en skilsmisse. Amato (2000) peker blant annet på ulike faktorer som er stressende, og som kan føre til problemer med å tilpasse den nye situasjonen. Likevel understrekes betydningen av beskyttende faktorer rundt barnet i denne perioden, som blant annet kan være barnets evne til å tilpasse og mestre situasjonen. Denne modellen som er bygget på Amatos omfattende forskning innen dette feltet, vil kunne være med på å gi en bedre forståelse av prosessen barn og voksne opplever når de går igjennom et samlivsbrudd.

2.1. Teori om tidlig tilknytning

Objektrelasjonsteorien er en viktig utviklingslinje innenfor det psykoanalytiske perspektivet (Abrahamsen, 1997). Innenfor denne retningen er det flere sentrale

teoretikere, og jeg har valgt å trekke frem Donald Winnicott og John Bowlby. Disse teoretikerne har på hver sin måte gitt viktige teoretiske bidrag til feltet. Winnicott er den mest fremtredende teoretikeren innenfor objektrelasjonsteorien. Det særegne med hans teori, er beskrivelsene av det spesielle båndet mellom mor og barn. Bowlby skilte seg på mange måter ut fra andre psykoanalytikere, og utviklet tilknytningsteorien. Mens andre psykoanalytikere var opptatt av barnets indre verden, det intrasubjektive aspektet, var Bowlby like mye opptatt av omgivelsenes og foreldreomsorgens betydning for barns psykiske utvikling, det intersubjektive (Abrahamsen, 2010).

2.1.1. Objektrelasjonsteorien

”Objektrelasjonsteori er en teori om hvordan tidlige følelsesmessige relasjoner etableres og utvikles, altså vår kontaktutvikling” (Abrahamsen, 1997:59). Teorien handler om barnets kontaktutvikling, slik den manifesterer seg på det indre plan, altså hvordan relasjoner gjenspeiler seg i barnets indre opplevelsesverden. I psykoanalytisk språkbruk refererer begrepet *objekt* til en person utenom en selv, og som en har et følelses- og behovsmessig forhold til, som for eksempel en av sine omsorgspersoner. Relasjonene barnet møter i samspill med sine omsorgspersoner, i positiv og negativ forstand, blir gjort om til indre bilder hos barnet, og som det tar med seg videre (Ibid). Tidlige relasjoner med sine omsorgspersoner er derfor svært avgjørende for barnets videre utvikling, ettersom det danner grobunnen for å forstå og etablere andre relasjoner senere i livet (Ibid).

Donald Winnicott har et dyadisk syn på relasjonsperspektivet, noe som innebærer et likeverdig forhold mellom barnet og omsorgspersonen (Abrahamsen, 1997). Han viser tre faser som barnet går gjennom i sin utvikling: *absolutt avhengighet*, *relativ avhengighet* og *begynnende selvstendighet* (Winnicott, 1990).

Absolutt avhengighet

Den første fasen barnet går gjennom, kaller Winnicott (1990) for *absolutt avhengighet*. Her møter barnet en omsorg med forebyggende karakter, som aktivt tilpasses barnets behov. Omsorgspersonens emosjonelle og sensitive nærhet til barnet omtaler Winnicott som ”primary maternal occupation”. Winnicott mener at den emosjonelle sensitiviteten overfor barnet, styrer omsorgspersonens evne til å handle riktig.

I denne fasen ser barnet på seg selv som en del av omsorgspersonen, og skiller ikke mellom seg selv og omsorgspersonen (Hart, 2009). Winnicott bruker også begrepet *holdene miljø* om dette forholdet, der barnets omsorgsperson legger til rette ved hjelp av primær moderlig opptatthet (Abrahamsen, 1997). Det *holdene miljøet* har et tosidig siktemål: å møte barnets ulike behov ved innlevelse og identifisering og å holde fysiske og psykiske krenkelser på et minimumsnivå (Ibid). For at omsorgspersonen skal klare dette, er en avhengig av at omsorgspersonen selv har en opplevelse av et *holdene miljø*, der en blir sett, hørt, forstått og akseptert av sine nærmeste, som for eksempel fra den en deler samlivet med. Dersom omsorgspersonens omgivelser ikke er ”gode nok”, vil det kunne føre til vansker med å opprettholde et *holdene miljø* som er gjennomgående og pålitelig for barnet. Vi kan for eksempel tenke oss at dette vil gjelde familier der mor og far er i konflikt eller gjennomgår et samlivsbrudd. I det *holdene miljøet* vil avgjørelsene bli tatt med tanke på barnets beste. Omsorgspersonen sørger for at barnet møter omverdenen i ”små doser”, noe som avhenger av hvor mye barnet behersker å ta inn over seg (Abrahamsen, 1997).

Relativ avhengighet

Den neste fasen kaller Winnicott for *relativ avhengighet* (Hart, 2009). Overgangen fra absolutt avhengighet til relativ avhengighet, innebærer blant annet at barnet tar inn den virkeligheten som deles med andre gradvis, ”*a shared reality*” (Abrahamsen 1997:95). Det innebærer at barnet litt etter litt beveger seg inn i en ny omsorgssfære og en annen mental tilstand. Barnet befinner seg i det man kaller *desillusjoneringsprosessen*, en periode som Abrahamsen (1997) omtaler som vanskelig for barnet. Barnet kjemper her mellom fantasi og virkelighet. En viktig forutsetning for barnet er derfor pålitelig omsorg og god tillit mellom barnet og omsorgspersonen, slik at barnet kan utvikle det Winnicott kaller *mulighetens rom*. *Mulighetens rom* er et opplevelsesområde, der fantasi og virkelighet møtes. Her klarer barnet etter hvert å skille mellom seg selv og omverdenen.

I denne fasen utvikler også barnet kreative symboler på sine omsorgspersoner, noe Winnicott kaller for *overgangsobjekter* (Hart, 2009). Et *overgangsobjekt* er en spesiell gjenstand for barnet, og har en egenartet og spesiell betydning. Det kan for eksempel være en tute, en sutteklut, et bilde av foreldrene, en bamse etc. *Overgangsobjektet* fungerer også som trøst, trygghet og støtte for barnet når det er borte fra sine omsorgspersoner, for

eksempel når det er i barnehagen. For barn som opplever samlivsbrudd kan det tenkes at slike overgangsobjekter blir særlig viktige for at barnet skal oppleve trygghet i en fase med mange forandringer og flere arenaer å forholde seg til.

Et annet viktig element innenfor denne fasen er begrepet *speiling* (Winnicott, 1990). Winnicott hevder at når barnet ser inn i omsorgspersonens ansikt, fungerer dette som et speil for barnet. Barnet ser seg selv gjennom omsorgspersonens ansikt. Hvis barnet får flere gode speilbilder av seg selv, vil det etter hvert være med på å danne et eget bilde av seg selv, og barnet vil få en følelse av å være til. Likevel forklares det at man må skille mellom det ”sanne” og ”falske” selv (Hart, 2009). Det innebærer at omsorgspersonen må være i stand til å ta imot både positive og negative følelser som barnet har, og barnet må oppleve at dets egne følelser stemmer overens med det som reflekteres tilbake.

Dersom speiling skal fungere som en positiv faktor i utviklingen av det ”sanne” selv, må det være på barnets premisser. Når barnet opplever å være elsket uten betingelser, bidrar det til at barnet utvikler det ”sanne selv” (Abrahamsen, 1997). Hvis barnet istedenfor må ta hensyn til omsorgspersonens forventninger, for å opprettholde samspillet, utvikles et ”falsk selv”. Det ”falske” selv har i oppgave å beskytte det ”sanne” selv. Abrahamsen (1997) henviser til Hamilton i forhold til begrepet ”null budskap”. Dette er en av de verste opplevelsene et barn kan ha, og det innebærer at barnet ikke ser seg selv, og at det kun er omsorgspersonens eget ansikt som blir gjenspeilt. Hamilton sier at barnet får en følelse av tomhet og kjenner på følelser av å ikke være til (Ibid). I slike kontekster fokuserer omsorgspersonen bare på seg selv og sine opplevelser, noe som gjør at barnet ikke ser seg selv. Det kan tenkes at utfordringer hos små barns omsorgspersoner, for eksempel ved et samlivsbrudd, kan forstyrre den voksnes evne til å speile barnet på en optimal måte fordi omsorgspersonen er overveldet av egne bekymringer.

Begynnende selvstendighet

I fasen *begynnende selvstendighet* blir barnets balanse mellom trygghet og utfordring klarere. Barnet forsøker her å knytte sammen de to mødrene ”the enviroment mother” og ”the object mother” til samme mor (Abrahamsen, 1997:118). For at barnet skal mestre disse følelsene overfor moren, kreves det overvekt av positive følelser. Det er dette Winnicott kaller for ”god nok” omsorg. Overvekt av positive følelser gjør at barnet er mer mottakelig for negative og frustrerende opplevelser. I denne fasen stilles det store krav til

omsorgspersonen, der en må tåle barnets uønskede atferd i form av slag, biting og avvising. Denne type atferd hevdes å være en del av tilegnelsen av virkeligheten. Barn som ikke blir avvist selv om det blir satt grenser for med en slik atferd, vil kunne håndtere skyldfølelsen over sine negative handlinger. Dette fordi det åpner for muligheter for å kompensere for sine handlinger, og oppleve forsoning med sine omsorgspersoner (Abrahamsen, 1997).

2.1.2. Tilknytningsteorien

John Bowlby var objektrelasjonsteoretiker og psykolog. Han utviklet en retning innenfor objektrelasjonsteorien, kalt *tilknytningsteorien*. ”Tilknytning er de emosjonelle bånd som knytter barnet til sine omsorgspersoner over tid og sted” (Abrahamsen, 1997:69). Små barn er avhengige av en eller noen få trygge relasjoner for å komme i gang med sin emosjonelle utvikling. Den tidlige og nødvendige relasjonsutviklingen mellom barnet og omsorgspersonene danner grobunnen for den kognitive utviklingen hos barnet, og grunnlaget for senere relasjoner (Bowlby, 1989 i Abrahamsen, 1997). Positive barndomsopplevelser er derfor viktige forutsetninger for å skape empatiske, ansvarlige og kreative voksne. Bowlby skiller mellom *tilknytningsbånd* og *tilknytningsatferd* (Hart, 2009). Tilknytningsbånd blir definert som følelsesmessige bånd mellom barnet og omsorgspersonen, mens tilknytningsatferd blir definert som den atferden barnet viser i atskillelse og gjenforening med sine tilknytningspersoner (Abrahamsen, 1997).

Innenfor tilknytningsteorien er også begrepene *trygg base* og *følelsesmessig tilgjengelighet* sentrale (Hart, 2009). *Trygg base* står for den følelsen av trygghet som barn generelt får gjennom sine tilknytningspersoner. Det er nettopp denne basen barn må ha med seg som støtte for å kunne utfordre seg i lek- og læresituasjoner (Abrahamsen, 2008). Dersom barnet blir redd, engstelig eller trøtt, søker det tilbake til den trygge basen for nærhet. En slik base gjør det mulig for barnet å vende frem og tilbake for å få påfyll av støttende ord, kjærlighet, trøst og oppmuntring (Ibid).

Følelsesmessig tilgjengelighet handler om å opptre som et ”levende selskap” for barnet (Alvarez, 1992, i Abrahamsen, 2008). Den voksnes evne til å vise følelsesmessig oppmerksomhet og tilgjengelighet i samspillet med barn, blir sett på som en avgjørende del for barnets personlighetsutvikling.

Begrepet *moderlig omsorg* er også sterkt fremtredende i Bowlbys arbeid, der han fremhever at denne form for omsorg er verdifull i barns utvikling (Hart, 2009). Barnets måte å reagere på når det skilles fra sine omsorgspersoner, mener Bowlby har sammenheng med grad av tilknytning og emosjonelle bånd barnet har til sine omsorgspersoner. Han peker også på at det er et vekselforhold mellom kvaliteten på tilknytningen og barnets evne til å utforske og å skape mening. En trygg tilknytning gir barnet større rom for utforskning og mestring. I tillegg gir det barnet en mer bevisst opplevelse av seg selv og andre (Abrahamsen, 1997).

Hvis man skal vurdere barns tilknytning til sine omsorgspersoner, mener Bowlby (1988) at man må se på barnets reaksjoner ved atskillelse fra de samme personene. Grad av reaksjon på atskillelse fra sin omsorgsperson, sier noe om grad av tilknytning. Utviklingspsykologen Mary Ainsworth (Abrahamsen, 1997) jobbet videre med Bowlbys ideer og teorier, og gjorde systematisk forskning for å identifisere ulike tilknytningsmønstre hos barn. Ainsworth peker på tre ulike faser i barns reaksjoner på atskillelse fra sine omsorgspersoner: *protestfasen*, *fortvilelsesfasen* og *likegyldighetsfasen*.

I *protestfasen* er barnet i en fase som kalles separasjonsangst. Her opplever barnet frykt, angst og redsel for å miste sin tilknytningsperson. Videre går barnet inn i en fase som kalles for *fortvilelsesfasen*. Her arbeider barnet seg gjennom en form for sorgarbeid, og en kan se frustrasjon og aggresjon i barnets fortvilelse. I den siste fasen, kalt *likegyldighetsfasen*, virker det som om barnet tilpasser seg situasjonen. Bowlby (1988) knytter denne fasen til barnets psykiske forsvarsmekanismer. Barnets reaksjon viser hvordan det forsøker å beskytte seg mot angst og smerte, som er følelser som det ikke har psykisk modenhet til å mestre på egen hånd.

Den første tilknytningen skal danne et unikt og spesifikt bånd. Tidlig tilknytning blir modellen for barnets mulighet til å danne og opprettholde relasjoner (Bowlby, 1996). Tilknytningen kan være både trygg og utrygg. I en trygg tilknytning er barnet trygg på omsorgspersonene og søker dem både for trøst, støtte og trygghet. Har man en utrygg tilknytning, tyder det på at barnet har blitt møtt med avvisning eller ambivalens, og etablerer derfor en slik tilknytning med omsorgspersonen. Tilknytningsmønsteret som er til stede, overføres også til andre voksne. Ineffektive tilknytningsrelasjoner kan gå i tre

ulike retninger: unngående, ambivalente og uorganisert (Pianta, 1999). En unngående tilknytning går ut på at barnet unngår omsorgspersonen fordi den er vant til å bli avvist og ikke bli hørt. Ved en ambivalent tilknytning er barnet opptatt av alltid å ha omsorgspersonen i nærheten. Denne strategien for tilknytningsregulering har et mønster som er preget av uforutsigbarhet, der en av og til møter en omsorgsperson som noen ganger er tilgjengelig, og andre ganger fiendtlig. En uorganisert tilknytning er en blanding mellom tilnærming og unngåelsesatferd, og oppførselen skjer på en måte som virker forvirrende og uorganisert. Trygg tilknytning er grunnleggende forutsetninger for videre utvikling i et barns liv. Når tilknytningen til omsorgspersonen er utrygg og preget av mangelfulle relasjoner, vil det ligge risikofaktorer som kan få konsekvenser for barnets videre utvikling.

2.2. Videreføring av objektrelasjonsteori og tilknytningsteori

Pianta (1999) bygger sin teori blant annet på objektrelasjonsteori og tilknytningsteori. I boka *Enhancing relationship between children and teachers* (1999) fokuserer han på utviklingen og forbedringen av relasjoner mellom barn og voksne i skole og barnehage. I tillegg tar han utgangspunkt i systemteori (Pianta, 1999).

2.2.1. Inspirasjon fra objektrelasjonsteori

Objektrelasjonsteori er i utgangspunktet utviklet for å forstå og forklare forholdet mellom mor og barn, samt fedre og alle andre omsorgspersoner, men har også stor betydning og overføringsverdi til kontakten mellom barn og voksne i barnehagen. Personalet i barnehagen har et ansvar for store deler av den daglige omsorgen for barnet. Det betyr at personalet er barnets omsorgspersoner når foreldrene ikke er til stede. Derfor er det viktig at voksne i barnehagen har kjennskap til og kompetanse om hvordan nye relasjoner utvikles, og hvilken betydning disse relasjonene har for barnet (Abrahamsen, 1997). Relasjonene en får i en institusjon, er avgjørende for barnet med tanke på videreutvikling til å forstå og regulere egne emosjoner og atferd. Det handler blant annet om å sette ord på og forstå egne følelser, og begrense og regulere atferd og reaksjoner. I tillegg er relasjonene en får i barnehagen, avgjørende for læringsprosessen (Pianta, 1999). En støttende, empatisk og forståelsesfull voksen vil kunne støtte opp der det trengs, og være en viktig brikke i barnets utvikling: ”Barn har rett til omsorg og skal møtes med omsorg”

(Rammeplanen, 2006:23). Omsorgsplikten stiller krav til personalet om oppmerksomhet og åpenhet til hvert enkelt barn. Rammeplanen (2006) påpeker også at en omsorgsfull relasjon er preget av vilje til å lytte, nærhet, innlevelse, evne og vilje til samspill. Trygge relasjoner kan brukes både til forebygging og ”medisin” (Pianta, 1999). Denne kompetansen blant personalet vil gi en økt forståelse for barnets symptomer og reaksjoner når barnets foreldre går fra hverandre.

2.2.2. Betydningen av gode relasjoner i barnehagen

Nyere forskning viser hvor viktig gode relasjoner er for barns utvikling, både kognitivt, språklig, sosialt og emosjonelt. Forskning og teori knyttet til læringssyn i det sosiokulturelle perspektivet kan være en av årsakene til det sterke fokuset på relasjoner de siste tiårene. Säljö (2008) sier at det sosiokulturelle perspektivet handler om hvordan vi oppfører oss sammen med andre mennesker, og hvordan andre mennesker påvirker oss. Det vil si at samspillet mellom kollektiv og individ er i fokus. Sentrale nøkkelbegreper innenfor det sosiokulturelle perspektivet er blant annet samhandling, kommunikasjon, samspill, dialog, anerkjennelse, bekreftelse og relasjoner. Teoretikere som Vygotsky, Bakhtin og Bruner er derfor svært sentrale innenfor denne tenkningen. De påpeker viktigheten av samspill i all læring, der det er trygge og faste rammer, og der man ser den andre: ”Læring er mulig når menneske er i gjensidig påvirkning med andre mennesker i sine omgivelser” (Vygotsky, 1934 i Konzulin, 2001). Derfor er det svært viktig å påpeke at relasjoner er nøkkelen til gode samspill og læringsmuligheter (Pianta, 1999).

En relasjon kan defineres som ”forholdet mellom to eller flere gjenstander og personer som påvirker hverandre” (Bø, 2006:212). Derfor er samspillet mellom to individer et eksempel på et relasjonelt forhold. Relasjoner er en viktig forutsetning for videre utvikling av både språk, emosjonelle og sosiale ferdigheter (Pianta, 1999). Teoretikere som Bowlby og Winnicott påpeker begge hvor stor påvirkning ulike hendelser i barnets liv har for dets personlighetsutvikling (Hart, 2009). Relasjoner kan endres som en konsekvens av et samlivsbrudd (Sandler mfl, 2003).

Barn tilbringer store deler av hverdagen sin i barnehagen. Barnehagen er derfor en viktig arena som påvirker barnets utvikling på flere plan. Derfor vil betydningen av gode relasjoner i barnehagen være en viktig faktor for utviklingen hos barn. Barn som opplever

samlivsbrudd, er i risiko for å utvikle psykososiale vansker (Amato, 2000). Hvis barnehagen er flink til å møte barnet, og gjør at barnet føler seg sett, hørt og akseptert, vil det ha stor betydning for de barna som har et vanskelig hjemmeforhold.

Pianta (1999) fokuserer på viktigheten av gode relasjoner i barnehage og skole. Han har forsket på relasjoner i ulike grupper og kontekster, som småbarn, søsken, foreldre, lærere eller andre i hjelpeapparatet i skolen, og er opptatt av hvordan alle disse lagene påvirker hverandre. Inspirasjonen hans er hentet fra to retninger: *teori om tidlige relasjoner* og *systemteori*.

Teori om tidlige relasjoner tar utgangspunkt i objektrelasjonsteori, tilknytningsteori og moderne utviklingspsykologi, og ble introdusert av Pianta (1999). Disse teoriene bunner i tanker rundt barns tilknytningsmønster og deres behov de første leveårene. *Systemteori* dreier seg om systemtiske tenkemåter, med utgangspunkt i konteksten en befinner seg i. En kjent systemteoretiker er Bronfenbrenner (1979), som har utarbeidet en økologisk modell som tar utgangspunkt i ulike nivåer som mennesker befinner seg i. En annen systemteoretiker er Vygotsky (1934), og hans modell om den nærmeste utviklingssone. Denne modellen beskriver hva barnet klarer å gjøre alene, og hva barnet klarer å gjøre sammen med en signifikant annen (Vygotsky i Konzulin, 2001).

Med bakgrunn i hva som ligger til grunn i systemteorien til Pianta, skal jeg nå i korte trekk beskrive Bronfenbrenners (1979) *økologiske modell*, som fremstiller et kontaktnettverk med utgangspunkt i individet. Modellen består av sirkler, der individet er plassert i midten. Deretter plasseres andre personer og instanser i sirkler rundt; fra familien til samfunnet. Bronfenbrenner definerer utviklingsøkologi som:

“The ecology of human development involves the scientific study of the progressive, mutual accommodation between an active, growing human being and the changing properties of the immediate settings in which the developing person lives, as this process is affected by relations between these settings, and by the larger context in which settings are embedded.” (Bronfenbrenner, 1979:21)

Barnets nettverk støtter, ivaretar og kontrollerer barn som tidlig viser tegn til vansker (Klefbeck & Ogden, 2003). Det er mange aktører som er involverte i barnets nettverk, og som dermed er med på å forme barnets utvikling. Barnet vil også selv være med på å

forme nettverket gjennom sine påvirkninger. Et nettverk som er stabilt, godt og i stand til å ta vare på barnet, er derfor viktig. I Bronfenbrenners modell er det fokus på samspillet mellom individ og miljø, som er med på å prege barnets utvikling og tilpasning (Klefsbeck & Ogden, 2003). Denne teorien er sentral fordi samlivsbrudd involverer mer enn bare partene som går fra hverandre. Hele familien og familien rundt påvirkes, og alle må tilpasse seg den nye livssituasjonen. Dette er en omstilling som kan være vanskelig for barn, og barnet kan trenge oppfølging i blant annet barnehagen. Barnehagen er kanskje den instansen i barnets nettverk som har best kjennskap til barnet og dens familie (Bø, 2000). Barnehagens rolle er derfor svært viktig.

2.2.3. Teori om tidlige relasjoner

Teori om tidlige relasjoner bygger på tilknytningsteori, objektrelasjonsteori, moderne utviklingspsykologi og systemteori, og ble introdusert av Pianta (1999). Han henviser til Stroufes og Greenspans (1989) tilnærming til relasjonsfeltet, som belyser seks ulike aspekter ved utvikling av relasjoner:

1. *Regulering og avpasning av fysiologiske tilpasninger.*
2. *Dannelse av en effektiv tilknytningsrelasjon.*
3. *Utvikling av selvtillit og selvstendighet.*
4. *Evnen til å organisere og koordinere miljømessige og personlige ressurser.*
5. *Opprettholdelse av effektive relasjoner til jevnaldrende og danne en opplevelse av seg selv.*
6. *Effektiv bruk av selvkontroll og bruk av abstrakte objekter.*

1. Regulering og avpasning av fysiologiske tilpasninger

Det første aspektet, *regulering og avpasning av fysiologiske tilpasninger*, innebærer stell, måltider, søvn og andre grunnleggende behov hos småbarn. Intersubjektivitet er et viktig nøkkelord, for det handler om perspektivtaking og det å forstå barnet. Barnet trenger rutiner og forutsigbarhet ut fra sitt behov, både når det gjelder mat, søvn og stell.

Omsorgspersonen har derfor en viktig oppgave i å stimulere barnet både fysisk og sosialt. Derfor er ansiktsuttrykk og øyekontakt avgjørende for å oppnå god kontakt med barnet. Gjennom ansiktet ser barnet seg selv og omgivelsene, og det er her den gjensidige kontakten mellom barnet og omsorgspersonen oppstår (Pianta, 1999). Dette henger nøye

sammen med Winnicotts perspektiv på speiling. Forutsetningene som blant annet blir lagt til grunn under denne stimuleringen, er selvregulering i tidlig førskolealder (Ibid).

2. Dannelse av en effektiv tilknytningsrelasjon

Det andre aspektet, *dannelsen av en effektiv tilknytningsrelasjon*, oppstår når barnet er i gang med å danne seg effektive tilknytningsrelasjoner, i tillegg til å opprettholde dem. Pianta (1999) henviser blant annet til Bowlby (1988) når han omtaler tilknytningsteori. Små barn er avhengige av relasjoner for å komme i gang med sin emosjonelle utvikling. Den tidlige og nødvendige relasjonsutviklingen mellom barnet og omsorgspersonene danner også grobunnen for den kognitive utviklingen hos barnet, og for grunnlaget for senere relasjoner (Abrahamsen, 1997). Positive barndomsopplevelser er derfor viktige forutsetninger for å skape empatiske, ansvarlige og kreative voksne (Ibid).

3. Utvikling av selvtillit og selvstendighet

Det tredje aspektet er *utvikling av selvtillit og selvstendighet*, og fokuserer på barnets evne til å mestre og løse problemer, og på utholdenhet og motivasjon. Det handler også om å stole på seg selv og sin egen kapasitet. Viktigheten av anerkjennelse og bekreftelse på egen verdi fra omsorgspersonen, og den tidlige tilknytningen, er derfor sentral for denne utviklingen. Målet er at barnet skal klare å utvikle en selvstendig tilknytning til andre, der det selv tar initiativ uten at omsorgspersonen er til stede, for eksempel til de andre voksne i barnehagen (Vygotsky, 1934 i Konzulin, 2001).

Har barnet trygg tilknytning til omsorgspersonen, vil det også føle seg trygg på at det kan oppnå gode relasjoner til andre voksne. Har barnet opplevd utrygge tilknytningsmønstre med omsorgspersonen, vil det påvirke tilknytningen til andre barn og voksne. Ut fra Piantas (1999) teori vil det være forskjell på hvordan barn som kommer til barnehagen evner å relatere seg til og stole på barn og voksne i barnehagen. Denne evnen vil være avhengig av tidligere opplevelser og hendelser i familiekonteksten.

4. Økende evne til å organisere og koordinere miljømessige og personlige ressurser

Det fjerde aspektet er *økende evne til å organisere og koordinere miljømessige og personlige ressurser*, og handler om forståelse og det å finne mening i det som skjer rundt en. En nøkkelfaktor blir å bruke symboler, begreper, ideer og indre bilder for å kunne kommunisere med andre. I likhet med Vygotsky var Bruner også svært opptatt av

samhandling og veiledning fra andre. Et kjent begrep innenfor Bruners læringssyn er *Scaffolding* (Wood, 1976). Støttende og forståelsesfulle voksne er helt avgjørende. Det gjelder ikke bare her, men også i den tidlige utviklingen av selvet.

5. Opprettholdelse av effektive relasjoner til jevnaldrende

Det femte aspektet dreier seg om *opprettelse av effektive relasjoner til jevnaldrende*. Vennskap, gode relasjoner og trivsel er viktige forutsetninger for sosial mestring. Pianta (1999) mener at opprettelse av relasjoner til jevnaldrende er helt avgjørende for barnets sosiale utvikling og opplevelsen av mestring. Mangler barnet venner, kan det føre til både ensomhet og isolasjon, som i verste fall kan utvikle seg til psykiske problemer som angst og depresjon. Den sosiometriske statusen omhandler hvordan andre barn oppfatter barnet eller behandler barnet (Kupersmidt & Dodge, 2004).

Barn som blir avviste av jevnaldrende, karakteriseres enten som aggressive eller tilbaketrukkne/beskjedne. Aggressive og antisosiale barn kan ha mulighet for vennskap gjennom samvær med likesinnede: "Friendships represent strong affective ties between two individuals who view themselves as equals" (Bagwell, i Pianta 1999). Dermed kan disse barna, som kanskje har størst behov for støttende og sosiale venner, være de som har minst mulighet for å få det. Dette vil igjen sette barna i en ytterligere risiko for en negativ utvikling.

6. Danne en opplevelse av seg selv, effektiv bruk av selvkontroll og av abstrakte symboler

Det siste aspektet er *å danne en opplevelse av seg selv, en effektiv bruk av selvkontroll og bruken av abstrakte symboler*, noe som skjer frem til slutten av barndommen. Her fokuseres det på en gradvis utvikling av språket, symboler, mentale representasjoner, selvkontroll, interaksjon med venner, aktiv jobbing mot bestemte mål, problemløsning og mestring. Gode relasjoner bidrar til trygge relasjonsrepresentasjoner og forståelse av symboler og abstrakte begreper. Problemfylte relasjoner kan derimot svekke både samhandling og læringsutbytte.

En av de største farene ved mangel på tidlig tilknytning og relasjoner i ung alder, er de store påvirkningene og konsekvensene dette kan ha for senere tilknytning og relasjonsbygging. Innenfor psykologisk terminologi snakkes det ofte om relasjonsskadede

og relasjonssvekkede barn. Disse barna har trolig et stort behov for positiv kontakt, men har problemer med å knytte relasjoner. Det er i denne fasen at barnet også begynner å utvikle egen identitet (Pianta, 1999).

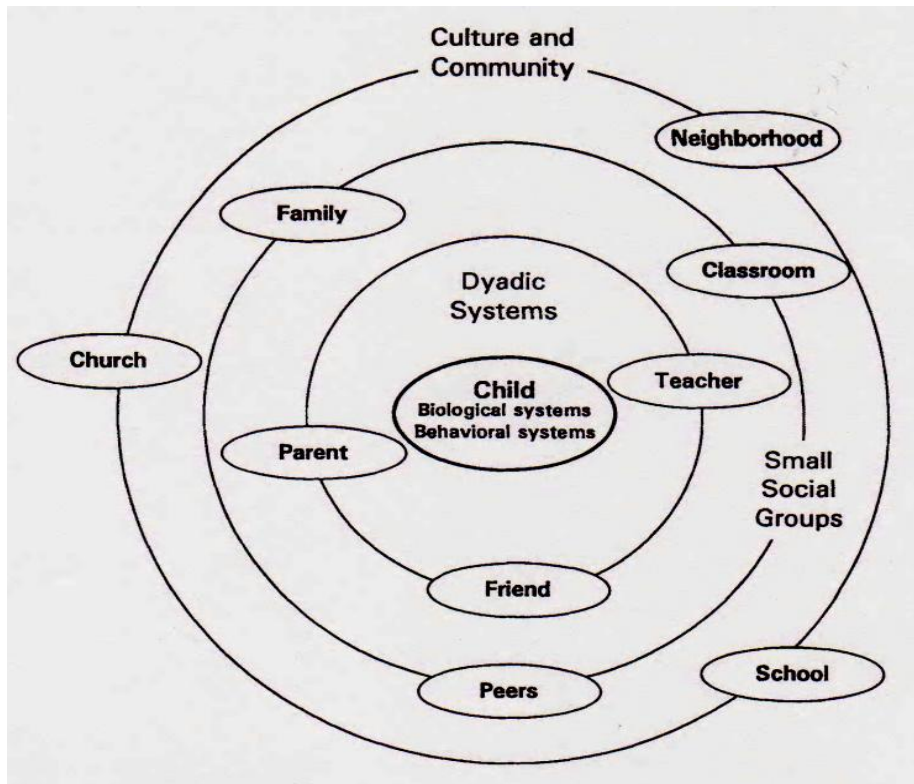
Bekreftelse og anerkjennelse fra omsorgsperson vil kunne bidra til en god selvfølelse, som er avgjørende for videre identitetsutvikling. En bekreftelse er ikke nødvendigvis en enighet. Schibby (1996) sier at å bekrefte kan forstås som å gi kraft til den andres opplevelse. Derfor er det viktig å vise interesse for det barnet prøver å formidle, og på den måten gi barnet kraft og trygghet. Er barnet trygt på seg selv, har det også gode forutsetninger for å gå i samspill med jevnaldrende, løse problemer og mestre ulike oppgaver. Utviklingen skjer i samspill med konteksten, blant annet gjennom speiling, kommunikasjon og imitasjon av rollemodeller.

En del barn har problemfylte relasjoner i hjemmet. Derfor er barn-voksen-relasjoner som oppstår i barnehagen og skolen, svært viktige for en sunn utvikling hos barnet, og er basis for mye av aktiviteten i videre skolegang (Pianta, 1999). Forstyrrelser av slike relasjoner vil derfor kunne bidra til skolerelaterte problemer. Derfor kan dårlig fungering på skolen, i hvert fall i noen grad, relateres til sosiale faktorer som involverer barnets relasjon med voksne (Pianta, 1999). Dette kan også relateres til barnehagen. Mangler barn relasjoner til de voksne, kan det påvirke deres fungering i barnegruppen, både sosialt, emosjonelt og læringsmessig. Det vil igjen legge forutsetninger for mangelfulle relasjoner i skolen, og kan videre påvirke barnets mentale helse- og atferdsutvikling. Relasjonsutviklingen er derfor svært viktig og avgjørende for utviklingen av den sosiale kompetansen i alle utviklingsstadier (Pianta, 1999). Dette er en kompetanse som er nødvendig i samspill og kommunikasjon i senere skolegang.

2.2.4. Barnet som system

Systemteori omhandler systemiske tenkemåter med utgangspunkt i kontekst, blant annet Bronfenbrenners (1979) økologiske modell og Vygotskys (Vygotsky 1934, i Pianta, 1999) teori om den nærmeste utviklingszone. Med inspirasjon fra Bronfenbrenners økologiske modell (1979) har Pianta utviklet en modell som illustrerer at barnet hører til i flere miljøer, som hjem, barnehage/skole, venner, idrettslag, nabolag med mer.

(Figur 1: Pianta, 1999: 26)

Barnet bærer med seg impulser på tvers av alle miljøene, som igjen påvirker hverandre (Pianta, 1999). Det beveger seg inn og ut av ulike arenaer hele dagen, og opplever det et samlivsbrudd, er det kanskje enda flere arenaer barnet beveger seg på. Myrvik (2007) har skrevet en prolog i boka *GODT NOK samarbeid etter samlivsbrudd*, der hun beskriver sine egne erfaringer som et voksent skilsmissebarn;

”For over 30 år siden ble min tilværelse delt i en mammaverden og en pappaverden – jeg hadde blitt et skilsmissebarn. Fra da av var jeg i pappaverden fra onsdag ettermiddag til torsdag morgen, samt annenhver helg. Resten av tiden var jeg i mammaverdenen. Jeg kan knapt huske at tilværelsen var organisert annerledes.” (Myrvik i Helskog & Lærum, 2007:16)

Et barn som opplever at foreldrene går fra hverandre, får som oftest to hjem, med to ulike miljøer og arenaer å forholde seg til. Barnehagen eller skolen er kanskje det eneste det ikke veksler mellom. De voksne i barnehagen må derfor være trygge og gi god nok omsorg for barnet. Pianta (1999) er opptatt av å forbedre relasjonen mellom pedagog og barn, og påpeker betydningen av gode og støttende relasjoner, særlig for barn som er utsatt for risikofaktorer, som for eksempel samlivsbrudd. Han hevder at gode relasjoner

mellom pedagog og barn kan redusere de negative konsekvensene som kan oppstå som et resultat av risikofaktorer. Risikobegrepet refererer til sannsynligheten for at et individ under gitte betingelser vil kunne få et bestemt utfall (Pianta, 1999).

Når man skal skape og opprettholde relasjoner til små barn, er det også viktig at barna vet hvor de har oss voksne, enten som foreldre eller voksne i barnehagen. Sviggum (2000) og King (2001) påpeker betydningen av foreldrenes ivaretagelse av barnet. Både kvaliteten og kvantiteten av samværet med foreldrene har betydning for barnets håndtering. Likevel viser Moxnes (1999) til at det ikke er påvist noen sammenheng mellom barnets håndtering og hvorvidt det har lite eller mye kontakt med begge foreldrene.

2.3. Små barns reaksjoner og tilpasning ved samlivsbrudd

2.3.1. Barn i sorg og krise

Selv om samlivsbrudd begynner å bli et vanlig fenomen i vårt samfunn, vil det nødvendigvis ikke være uproblematisk for barnet. Barn påvirkes ulikt av foreldrenes samlivsbrudd, og for enkelte barn kan denne situasjonen utvikle seg til sorg og krise. Man kan ikke forvente at små barn forstår hvilken påvirkning samlivsbrudd har på familiesituasjonen (Raundalen & Schultz, 2006). Forandringer som følge av samlivsbruddet kan derfor komme overraskende på det lille barnet. Et samlivsbrudd kan derfor oppleves som tung og vanskelig å håndtere for barnet og resultere i sorg og krise. Barnet kan derfor få ulike reaksjoner som følge av samlivsbruddet (Raundalen & Schultz, 2006).

Samlivsbrudd fører til flere endringer i barnets liv, som for eksempel tap av både en forelder og av kjente og faste rammer rundt hverdagen. Dette kan føre til at barnet opplever sorg (King 2001). Corr definerer sorg som "the emotional reaction to loss" (Corr, 2000:11). Denne definisjonen gir rom både for den objektive situasjonen av å ha mistet en person, og for den subjektive opplevelsen av dette tapet (Ibid). På bakgrunn av denne definisjonen innebærer derfor sorg både følelser og reaksjoner av kognitive, fysiske, atferdsmessige, sosiale og spirituell art (Ibid).

Kriser kan deles inn i *utviklingskriser* og *traumatiske kriser* (Simmones, 1995). En utviklingskrise er en naturlig krise i livet, som for eksempel overgangen fra barnehage til skole, mens traumatiske kriser kan være en livshendelse, som for eksempel dødsfall eller samlivsbrudd (Ibid).

Dyregrov (2000) definerer et psykisk traume som:

”Overveldende, ukontrollerbare hendelser som innebærer en ekstraordinær psykisk påkjenning for det barn eller den ungdom som utsettes for hendelsen. Vanligvis oppstår slike hendelser brått og uventet, men noen hendelser gjentar seg i mer eller mindre identisk form uten at barnet kan hindre dem. Hendelsene medfører ofte at barnet føler seg hjelpeløst og sårt.” (Dyregrov, 2000:11)

Barn som opplever samlivsbrudd, har en økt risiko for å utvikle ulike vansker, fremfor barn som lever i hjem med begge foreldrene (Hetherington, 1993, Hetherington & Elmore 2003, King, 2001). Det er likevel viktig å påpeke at selv om samlivsbruddet er en krisesituasjon, behøver den ikke nødvendigvis å utvikle seg til et traume. Et viktig mål er at barnet utvikler anvendelige strategier og har støtte rundt seg, slik at kriser og traumer ikke oppstår.

2.3.2. Stress og mestring ved samlivsbrudd

Den amerikanske psykologen Richard Lazarus (2006) var opptatt av stress, følelser, vurdering og mestring. Han påpeker at mestring og stress må ses som to gjensidige faktorer, der stressnivået er avhengig av om mestringen er effektiv eller ikke. Lazarus trekker også frem at det ikke finnes en allmenn effektiv eller ineffektiv mestringsstrategi, fordi både personvariabler og grad av trussel vil variere, og dermed avgjøre utfallet (Lazarus, 2006).

Tradisjonelle definisjoner av stress retter oppmerksomheten mot enten *stimulus* eller *respons*. *Stimulus* er hendelser i omgivelsene, som for eksempel naturkatastrofer eller sykdom, som er hendelser som ikke tar høyde for individuelle forskjeller. *Respons* blir brukt om tilstanden en person kan være i eller reagere med, brukt i biologi og medisin, men uten å omhandle selve prosessen.

Lazarus og Folkman (1984) har en *relasjonell tilgang* til stress. Definisjonen understreker forholdet mellom individet og omgivelsene:

“Psychological stress, therefore, is a relationship between the person and the environment that is appraised by the person as taxing or exceeding his or her resources and endangering his and her well-being.” (Lazarus & Folkman, 1984:21)

Et samlivsbrudd vil for de fleste barn kunne oppfattes som en stressfaktor, og kan utløse en form for reaksjon (Amato, 2000). Reaksjonenes styrke og varighet er avgjørende for om barnet har behov for mer hjelp (Raundalen & Schultz, 2006). Ifølge Lazarus (2006) vil det ikke være mulig å forutse en psykologisk stressende reaksjon uten å ta personvariablene i betraktning. Personvariablene virker inn på individets vurdering av hendelsen, og om hendelsens krav overstiger dens ressurser. En slik forståelse av stress tar hensyn til individuelle forskjeller, blant faktorer som gjør at en person kan være mer eller mindre sårbar overfor ulike miljømessige belastninger.

Dette er også i tråd med Bakhtins (1997) tanker rundt situasjonskonteksten, som ikke kan ses uavhengig av kulturkonteksten. I situasjonskonteksten utspilles handlingene og atferden. Det er her alle ytringer skjer, både gjennom språkbruk og gjennom konkrete handlinger. Dermed utgjør atferden og handlingene det konkrete som skjer i den gitte konteksten, noe som er synlig for alle. Våre handlinger henger nøye sammen med vår kulturelle og sosiale bagasje. Denne bagasjen inneholder erfaringer, kunnskaper, verdier og normer som vi har med oss, både bevisste og ubevisste, og som preger valgene og handlingene våre i situasjonskonteksten. Et sentralt begrep hos Bakhtin er *adressivitet*, og dreier seg om hvordan vi handler og kommuniserer med *den andre* (Bakhtin, 1997).

Vurderingsprosessen handler om hvordan enkeltpersoner danner den personlige betydningen av det som skjer i omgivelsene (Lazarus, 2006). Gjennom denne vurderingen dannes *den relasjonelle mening*, som er konstruert i forholdet mellom individ og miljø. Vurderingen er en samling av kognitive handlinger, som enten kan være bevisste eller ubevisste. Den meningen en person tilegner en hendelse, ligger til grunn for emosjoner og atferd (Ibid). Lazarus skiller mellom *primær* og *sekundær* vurdering. Den *primære* vurderingen handler om hvorvidt det som skjer er en utfordring eller en trussel for en selv. Den *sekundære* vurderingen handler om en vurdering av ens egne ressurser til å håndtere

en stressende relasjon mellom en selv og miljøet, det vil si en vurdering av mestringsmulighetene. En god måte å mestre en situasjon på avhenger av innholdet og kvaliteten i vurderingsprosessen. Lazarus setter opp fire miljøvariabler og tre personvariabler som interagerer med hverandre. Disse variablene har særlig betydning på stress og følelser som betingelser for vurderingsprosessen (Ibid). Miljøvariablene er *krav, innskrenkninger, muligheter og kultur*. Personvariablene er *mål og målhierakier, forestillinger om seg selv og verden og personlige ressurser*.

Folkman og Lazarus definerer mestring som:

”Kognitive og adferdsmessige bestræbelser, som er under konstant forandring og søker at håndtere spesifikke ydre og / eller indre krav, der vurderes at være plagsomme eller at overskride personens ressurser.” (Lazarus 2006:139)

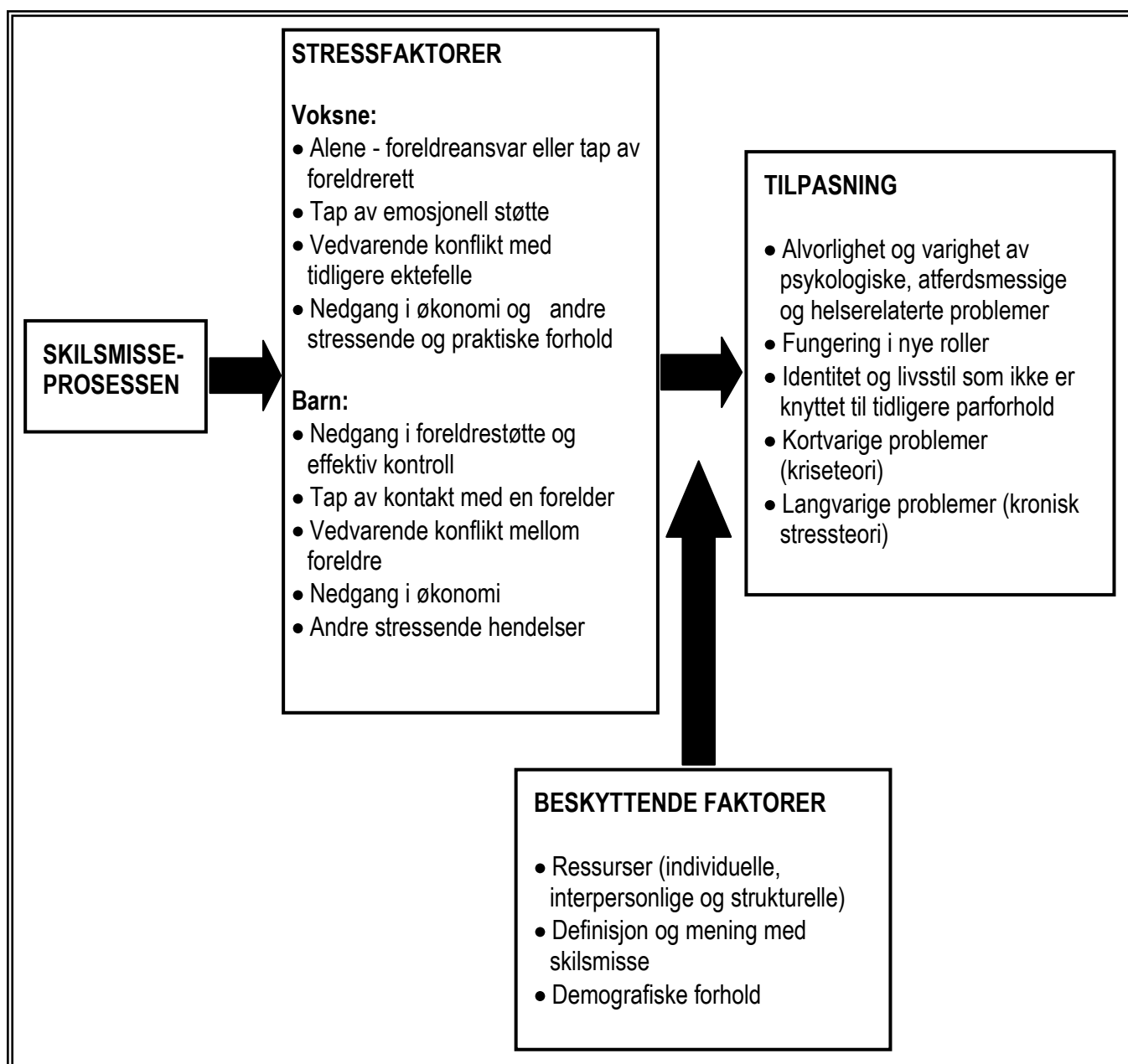
Definisjon retter seg mot mestring som prosess, i motsetning til andre tilnærminger som retter seg mer mot mestring som stil eller egenskap, der strategiene oppfattes som mer stabile og mindre avhengige av tidspunkt og omstendigheter. Lazarus (2006) skiller mellom to former for mestringsstrategier: *Problemfokusert* og *Emosjonsfokusert*. Begge mestringsstrategiene har som mål å fjerne og modifisere kilden til stress. Den *problemfokuserte* strategien er rettet mot å gjøre noe med stresskilden, der en blant annet legger en plan eller strategi som hjelper en til å styre sine tanker og atferd. Den *emosjonsfokuserte* strategien handler om å regulere de følelsesmessige konsekvensene av hendelsen som har oppstått. Det kan blant annet gå ut på å søke forståelse, uttrykke følelser, koble av, se det positive, med mer.

Små barn som opplever samlivsbrudd, er fremdeles i starten av den språklige og kognitive utviklingen. Da kan det være vanskelig å velge mestringsstrategi, uten veiledning fra en voksen. Derfor er det viktig at foreldrene og de voksne i barnehagen hjelper barnet til å mestre situasjonen med at foreldrene har gått fra hverandre. Dette kaller Lazarus (2006) for sosial støtte. Han henviser blant annet til fire former for sosial støtte. Den første er *kognitiv støtte eller informasjon*, som hovedsakelig handler om å gi barnet råd og veiledning. Den andre form for støtte er *instrumentell støtte*, der en hjelper barnet praktisk. Den tredje formen er gjennom *kontakt og samvær*, og den siste er *emosjonell støtte eller bekreftelse*. Lazarus sitt begrep sosial støtte er også i tråd med Vygotsky (1934) sin teori om den nærmeste utviklingssone, og Bruners (1979) begrep *scaffolding*.

2.3.3. The Divorce-Stress-Adjustment Perspective

Amato (2000) har utarbeidet modellen ”The Divorce-Stress-Adjustment Perspective”.

Modellen belyser prosessen barn og voksne går igjennom når de opplever et samlivsbrudd. Lazarus sin modell og teori kan på mange måter ses parallelt med Amatos ”Divorce-Stress-Adjustment Perspective”. Lazarus sin modell tar for seg stress som individer kan være mer utsatt for generelt, mens Amato sin modell er mer direkte knyttet til stress som aktiveres ved samlivsbrudd.

Figur 2: Amato (2000) ”The Divorce-Stress-Adjustment Perspective”

Amato (2000) beskriver et samlivsbrudd mellom to personer som en prosess som starter allerede før samlivet avsluttes. Det å oppleve et samlivsbrudd setter i gang flere stressende faktorer som virker inn på menneskene som er involvert i prosessen. Faktorene som Amato refererer til, kan få flere følger både for barn og voksne, men de er varierende fra person til person i forhold til aktivering av stressfaktorer. Denne effekten har også sammenheng med personens beskyttende faktorer, som spiller en betydningsfull rolle i forhold til hvordan barnet eller den voksne mestrer å tilpasse seg den nye situasjonen. Det er således den totale individuelle kombinasjonen av stressende og beskyttende faktorer hos personen, som avgjør grad av alvorlighet av reaksjonene hos den enkelte.

Et samlivsbrudd kan sette i gang flere stressende faktorer for barn (Amato, 2000), som vist i modellen. Dette kan dreie seg om mindre støtte fra foreldre, tap av en av foreldrene, vedvarende konflikt mellom foreldrene, økonomisk nedgang eller andre mulige faktorer. I modellen pekes det også på tre beskyttende faktorer som kan redusere risikoen for negative konsekvenser etter et samlivsbrudd. Den første beskyttende faktoren er *ressurser*, som innebærer barnets evne til å håndtere situasjonen, i tillegg til sosial støtte fra for eksempel familie, venner og barnehage. Dette kan relateres til Lazarus (2006) sitt begrep sosial støtte.

Den andre beskyttende faktoren er *definisjonen og meningen med skilsmissen*. Enkelte barn opplever skyldfølelse over situasjonen, og tror kanskje at de selv er årsaken til samlivsbruddet. Det er derfor viktig at den misforståtte tolkningen blir forklart, og at barnet forstår at dette er noe mellom foreldrene. Den tredje og siste beskyttende faktoren Amato (2000) viser til, er *demografiske variabler*. Et eksempel på dette kan være familiens økonomiske situasjon. Dersom familien har det godt økonomisk, kan samlivsbruddet ikke i samme grad påvirke tilgangen til materielle goder. Modellen til Amato viser at jo flere beskyttende faktorer barnet har, desto større mulighet er det for barnet å mestre situasjonen.

Barn som opplever samlivsbrudd, har behov for beskyttende faktorer, som kan være med på å begrense mulige negative følger (Amato, 2000). For de minste barna kan barnehagen være en beskyttende faktor, der de møter trygge voksne, samt faste rammer og rutiner som de har kjennskap til. Barnehagen kan bidra til at barnet får bearbeide følelser som er tøffe og vanskelige, samt få forståelse av årsakene til foreldrenes samlivsbrudd. Ut fra

dette perspektivet kan en tenke at barnehagen kan være en beskyttende ressurs for barn, ved å tre inn med tiltak i forbindelse med samlivsbrudd. Hvis de voksne i barnehagen har redskaper og handlingsalternativer som de kan bruke for å iverksette tiltak hos denne gruppen barn, kan de bidra til å redusere risikoen for barn i en slik situasjon.

2.3.4. Sammenhengen mellom samlivsbrudd og barnets tilknytning til sine omsorgspersoner

Det å yte omsorg til et annet menneske stiller visse krav til omsorgsgiveren (Tholin, 2007). I en fagartikkel skrevet av Smith (2010) tas det opp tilknytning og omsorg for barn under tre år når foreldrene går fra hverandre. Han påpeker at atskillelsen som barnet utsettes for i forbindelse med et samlivsbrudd, ikke i seg selv er avgjørende for barnets senere psykiske helse. Det som er betydningsfullt, er hvordan de opplever at den nye situasjonen gir mulighet for emosjonell trygghet. I artikkelen antydes det hvor viktig kunnskap om tilknytningsteoretiske aspekter er for sakkyndige psykologer når de gir anbefalinger om omsorg for de minste barna etter foreldrenes samlivsbrudd. Han mener at det nå blir lagt langt større vekt på de faktiske relasjonene barnet inngår i, og at dette har hatt positiv effekt (Ibid).

Støttende relasjoner mellom foreldrene i barnets første leveår utgjør former for omsorgsutøvelse som fremmer trygg tilknytning (Belsky & Jaffe, 2006; Krishnakumar & Buehler, 2000, i Smith, 2010:804). Kvaliteten på forholdet mellom foreldrene kan være med på å påvirke barnets tilknytningstrygghet direkte. En grunnleggende forutsetning i tilknytningsteorien er at barn danner mentale representasjoner av seg selv og av andre på grunnlag av erfaringer knyttet til omsorg. Slike erfaringer utgjør et vesentlig element i skillet mellom trygg og utrygg tilknytning (Smith 2010). Hvis barnet opplever at de voksne er mindre tilgjengelige i forbindelse med et samlivsbrudd, kan barnets følelse av trygghet bli satt på prøve (Ibid).

En studie utført av Salomon og George (1999), undersøkte barnets tilknytning til sine omsorgspersoner i skilte og separerte familier. Studien fokuserte på spedbarnets tilknytningsatferd overfor mor i familier der barnet jevnlig overnattet hos far, familier der mor var alene, og i familier der begge foreldrene bodde sammen. Funnene fra studien

indikerte at spedbarna som jevnlig overnattet hos far, ble i mindre grad oppfattet som trygge. Disse barna ble opplevd som usikre, enn barn som bodde sammen med begge foreldrene. Funnene antyder at barn som opplever samlivsbrudd, er mer utrygge i forhold til tilknytningen, fremfor barn som bor sammen med både mor og far, særlig hvis samlivsbruddet innebar overnatting hos far.

Clarke-Stewart, McCarney, Vandell, Owen og Booth (2000) utførte en studie, der de så på sammenhengen mellom foreldrenes atskillelse og grad av tilknytning hos barn i barnehagealder. Det ble gjort en sammenligning av ugifte mødre og separerte mødre opp mot familier med begge foreldrene til stede. Funnene i studien viser at familier som hadde begge foreldrene til stede, presterte bedre på kognitive og sosiale ferdigheter, samt atferd, trygg tilknytning og atferd med mor, fremfor de ugifte og separerte mødrene (Ibid). Studien kontrollerte også resultatene opp imot morens yrke og økonomiske inntekt, og det reduserte disse forskjellene. Dette indikerte at barns psykologiske utvikling ikke først og fremst hadde sammenheng med foreldrenes samlivsbrudd, men var også relatert til morens inntekt, utdanning, etnisitet, barneoppdragelse, depressive symptomer og atferd. Likevel er det mulig at samlivsbruddet kan påvirke barns tilknytning indirekte ved at bruddet påvirker forhold som for eksempel inntekt og barneoppdragelse, og at disse forholdene påvirker barnets tilknytning (Clarke Stewart mfl, 2000).

Aronson og Huston (2004) gjorde en studie av relasjonen mellom mor og barn de første 15 måneder av barnets liv, i enslige, samboende og gifte familier. Funnene tydet på en viss forskjell i relasjonen mellom mor og barn i enslige familier og familier med to foreldre. Når det gjaldt ekteskapeleg status, indikerte studien en forskjell i mor-barn-relasjonen. Gifte mødre hadde et bedre hjemmemiljø og et mer kjært forhold til barnet sitt, i forhold til samboende og enslige mødre. Også spedbarn som hadde gifte foreldre, viste en tryggere tilknytning enn spedbarn som kun bodde sammen med mor.

Nair & Murray (2005) har i sin forskning sett på samlivsbrudd i forbindelse med risiko for barns tilknytning, eller dens evner til å etablere gode og trygge relasjoner til andre. Funnene indikerte at samlivsbrudd har en viss påvirkning. Studien viser også forskjell mellom mødre som har opplevd samlivsbrudd og mødre som fremdeles er gift. Mødre som har opplevd samlivsbrudd, er blant annet yngre, har lavere utdanning og lavere gjennomsnittlig inntekt. I tillegg ble det vist til psykologiske forskjeller mellom gruppene,

der mødre som hadde opplevd samlivsbrudd opplevde mer daglig krangling, trengte mer støtte, var deprimert og var oftere i konflikter med tidligere ektemenn. I studiens fremvisning av mødrene som ikke er skilte, vises en mer støttende, omsorgsfull og positiv foreldrerolle (ibid). Det er altså flere mulige årsaker til at samlivsbrudd kan ha innvirkning på barnets relasjon og trygghet i forhold til de nærmeste omsorgspersonene.

Flere studier viser at samlivsbrudd kan gå ut over barnets relasjonelle trygghet. For eksempel viste en studie at samlivsbrudd kan forstyrre evnen til å utøve positiv foreldreatferd, og at dette gikk ut over tilknytningsmønsteret til barnet (Nair & Murray, 2005). Når familier går igjennom samlivsbrudd, er det flere faktorer som er med på å forandre miljøet, og kanskje også reduserer det *holdene miljøet* i hjemmet.

2.3.5. Forskning knyttet til barns reaksjoner og videre tilpasning ved samlivsbrudd

Leon (2003) har fokusert særlig på de yngste barna, og studert hvilken påvirkning skilsmisse har på utviklingsmessige utfall, hvilken risiko og beskyttende faktorer som har innflytelse, og hvordan foreldrenes tidlige skilsmisse påvirker barnas senere tilpasning. Dette ses i sammenheng med barns tilegnelse av sosiale, emosjonelle og kognitive utvikling, og at en faktor som skilsmisse kan påvirke barnets utvikling på de overnevnte områdene (Ibid).

Amato (1991, 2001) har gjort to store metastudier (studier hvor man sammenholder funn fra mange enkeltstudier). Funnene hans indikerte at barn som har opplevd skilsmisse, har lavere prestasjoner blant annet i oppførsel, skoleprestasjoner, selvfølelse og sosial kompetanse.

I en deltstudie blant 5 år gamle barn i Bambi-Prosjektet benyttet man Q-metodologi, med visuelle bilder. Den inkluderte 37 barnehagebarn, der 17 av dem hadde foreldre som ikke bodde sammen, mens 20 hadde foreldre som fremdeles var sammen. Resultatene indikerte at barna som kom fra skilte familier som gruppe, var mer nervøse, leie, sinte og ensomme, enn barna som hadde foreldre som fremdeles var sammen. En del av barna var også bekymret for foreldrenes sorg. Likevel kom det frem resultater som viste at noen av barna

med skilte eller separerte foreldre, hadde veltilpassede og glade følelser (Størksen, Thorsen, Øverland & Brown, akseptert for publisering i 2011).

Potter (2010) studerte psykososial tilpasning blant små barn som har opplevd samlivsbrudd. Resultatene indikerte at skilsmisse var knyttet til redusert psykososial trivsel hos barn, og at denne reduserte psykososiale tilpasningen til dels kan være med på å forklare koblingen mellom skilsmisse og lavere akademiske prestasjoner når barnet blir eldre (Ibid). Det er derfor viktig å sette i gang tiltak tidlig for å redusere psykososiale vansker hos små barn som opplever samlivsbrudd. På den måten kan barnehagen og foreldrene være med på å forebygge mulige skoleproblemer i fremtiden (Pianta, 1999).

2.4. Aktive tiltak i norske barnehager

Marit Wee Hansen (2009) har også skrevet masteroppgave i Spesialpedagogikk innenfor Bambi-prosjektet. Hun fokuserte på aktive tiltak i barnehagen rettet mot barn som har opplevd samlivsbrudd. Et overordnet bilde var at det ikke er mange norske barnehager som har spesielle tiltak rettet mot barn som opplever slike brudd. Likevel fant Hansen tre barnehager som hadde drevet med aktive tiltak rettet mot temaet samlivsbrudd. Disse ble brukt som informanter i studien. De norske tiltakene ble sammenlignet, og det ble funnet både likheter og ulikheter. Tiltak som gikk igjen blant de tre barnehagene, var foreldresamarbeid, dialog, relasjoner og bruk av metaforer. Alle de tre informantene rapporterte gode erfaringer med tiltakene, som i noen grad lignet på det evidensbaserte amerikanske tiltaket CODIP (Children and divorce intervention program), som blir tatt opp senere.

Foreldresamarbeid

Foreldresamarbeid er lovfestet i Rammeplanen for barnehagen (2006). Barnehagen skal samarbeide med barnets hjem, og et godt samarbeid bygger på en åpen og gjensidig dialog (Ibid). For at barnehagen skal kunne møte barn og dens familie på en god måte, er det svært viktig at personalet i barnehagen får den nødvendige informasjonen knyttet til familiens situasjon (Thuen, 2001). På den måten har personalet et bedre grunnlag for å forstå og hjelpe barnet, noe som selvsagt er særlig viktig ved et opplevd samlivsbrudd. Et samlivsbrudd vil kunne sette foreldresamarbeidet på prøve for eksempel ved at ansatte i barnehagen kan bli forsøkt dratt inn i en konflikt. I en slik situasjon må kanskje

barnehagen anstrenge seg ekstra mye for å fortsette et godt samarbeid med begge foreldrene (Hansen, 2009).

Bruk av metaforer

Mossige (1996) trekker frem bruk av metaforer som en terapeutisk intervensjon. Ifølge Mossige utformer, introduserer og bruker terapeuten terapeutiske svar i møte med de erfaringene og opplevelsene som klienten bærer med seg (Mossige 1996). Begrepet metafor betyr overføring av mening. Metafor er en billedlig fremstilling, modeller, fabler, historier og myter.

Når en befinner seg i vanskelige situasjoner, er det ofte lett å bli fastlåst, og bruk av metaforer kan kanskje åpne muligheten til å se situasjonen eller problemet fra et annet hold. Også når det gjelder små barn og samlivsbrudd kan det være aktuelt å bruke metaforiske historier, for eksempel slik det har blitt gjort i boken ”Even og skilsmissen” (Haaland, 1996).

CODIP - Children of Divorce Intervention Program

Hansen sammenlignet også de norske tiltakene med det amerikanske evidensbaserte tiltaket CODIP. CODIP står for ”Children of Divorce Intervention Program”, som er et gruppebasert forebyggende intervensjonsprogram for barn som opplever at foreldrene går fra hverandre. Programmet er utviklet av JoAnne Pedro-Carroll og Linda Alpert- Gillis, begge med doktorgrad (Hansen 2009).

I utgangspunktet var programmet utviklet for skoleelever i 4.- 6.klasse, men har nå blitt videreutviklet for barn i barnehagen og på 1.trinn i skolen. Programmet baserer seg på *moderne utviklingsteori*, som er knyttet opp mot forebygging av sosiale og emosjonelle vansker. Programmet baseres på antakelsen om at tidlig intervensjon kan føre til både kortsiktige og langsiktige fordeler (Pedro – Carroll & Alpert – Gillis, 1997a; Pedro – Carroll, 2005, i Hansen, 2009). CODIP har to hovedmål. Det ene er å skape et støttende miljø for å redusere stress av foreldrenes skilsmisse, det andre er å lære barna spesifikke ferdigheter, slik at de bedre kan mestre utfordringene knyttet til samlivsbruddet (Pedro & Sutton, 1999, i Hansen, 2009).

Forskning viser at CODIP har positiv effekt på utvikling og tilpasning blant barn som har opplevd samlivsbrudd, både i en direkte oppfølgingsstudie og i en oppfølgingsstudie etter to år (Hansen, 2009). Flere elementer eller handlingsalternativer i de norske tiltakene ligner på elementer i CODIP. Resultatene fra studien til Hansen (2009) tyder på at de ansatte i Norge har gode erfaringer med mange av disse handlingsalternativene. Derfor er det sannsynlig at flere av handlingsalternativene kan være aktuelle for andre norske barnehager (Ibid). Dermed er det flere ting som kan indikere at norske barnehager generelt har et potensial når det gjelder å støtte og hjelpe små barn som opplever samlivsbrudd. Denne masteroppgaven fokuserer nettopp på dette potensialet, ved å studere erfaringer fra familierapeuter innen akkurat dette området.

2.5. Familierapi

Familierapi er teorier om menneskers psykiske reaksjoner og samspillet med mennesker de lever nær daglig (Reichelt, 2008). Familierapi har flere retninger som bakteppe for terapi og samtaler. På grunn av oppgavens avgrensning, er det ikke så mye plass til å gå inn på familierapi som fagfelt. Jeg vil her bare kort nevne en retning som fins innenfor feltet, nemlig systemteori. I systemteorien fokuseres det på system, relasjoner, kommunikasjon, i stedet for på individet. I de senere årene har det vært økende interesse for gjensidig betydning og sammenhenger mellom utviklingspsykologi, individuell psykoterapi og familierapi (Øvreeide, 2009). Videreføringen av dette har ført til økt interesse for språk, narrativer og sosialt konstruerte virkeligheter, og det har blitt lagt vekt på at alle stemmer skal høres, også barnets (Ibid).

Psykolog og familierapeut Kirsti Haaland spesialiserte seg på barn og skilsmisse. I boken *Barneperspektiv på familieomforming* (2002), skriver hun at voksnes lydhørhet for barn ofte blir redusert ved skilsmisse, og at dette vil være en risikofaktor dersom barnets opplevelser avvises. Når barnets stemmer og synspunkter ikke blir hørt, sett og akseptert, kan barnet få et dårlig grunnlag til å skape sin egen historie. Med dette argumenterer hun for at familierapeuter bør snakke med disse barna, i stedet for å overlate det til foreldrene, som ofte kanskje kan tenkes å være det tryggeste (Haaland, 2002). Hvordan barn skal høres, og hvem som skal høre dem, om det er foreldre, meklere, sakkyndige, eller om det er dommere i forbindelse med rettsbehandling, er et spørsmål som blir omdiskutert i flere fagfelt. FN's barnekonvensjon ble inkorporert i norsk lovverk i 2003.

Det førte til endringer i Barneloven, ved at barns rett til å uttale seg, fra 01.04.2004 ble senket fra 12 til 7 år (Lov og barnehager, 2005).

2.6. Begrunnelse for masterstudiet

Gjennom egen arbeidserfaring i praksis i førskolelærerutdanningen og gjennom seks års erfaring som assistent, førskolelærer og pedagogisk leder i barnehage, har jeg sett behovet for kompetanse og kunnskap om tiltak i møte med barn og deres familie som har opplevd samlivsbrudd. I tillegg har jeg i mange tilfeller i mitt arbeid i barnepsykiatrien sett at barn som har opplevd samlivsbrudd, ofte har fått tilknytningsvansker, sosiale vansker og vansker i skolesammenheng. Mye tyder på at tidlig innsats og hjelp er viktig, og barnehagen har en sentral rolle i møte med barn som har opplevd samlivsbrudd (Pianta, 1999). Barnehagen er en sosial arena, der barn i førskolealder tilbringer store deler av dagen sin. For at de voksne i barnehagen skal imøtekomme barnet og dens familie på best mulig måte, trenger en verktøy som retningslinjer og gode tiltak. Bø (2002) viser til at fagfolks innsats rettet mot barn, også medfører en støtte for foreldrene, noe som igjen vil påvirke barna på en positiv måte.

I barnehageloven (2005: nr 64) står det at ”barnehagen skal gi barn under opplæringspliktig alder gode utviklings- og aktivitetsmuligheter i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem” (§1 - 1. ledd), og at ”barnehagen skal bistå hjemmene i deres omsorgs- og oppdragsoppgaver, og på den måten skape et godt grunnlag for barnas utvikling, livslange læring og aktive deltakelse i et demokratisk samfunn” (§2 - 2. ledd). Studier viser at barn som opplever at foreldrene går fra hverandre, har en økt risiko for å utvikle skoleproblemer og psykososiale problemer i ungdomsårene og voksenlivet (Størksen, 2005).

Forskere i Bambi-prosjektet utførte en tidlig sondering blant barnehageansatte, der de ga tilbakemelding om at de manglet handlingsalternativer for å hjelpe barn som opplever samlivsbrudd. Hansen (2009) utførte en kvalitativ studie knyttet til Bambi-prosjektet rettet mot aktive tiltak, der hun sammenlignet tiltak som er brukt i tre ulike barnehager, med det internasjonale evidensbaserte programmet CODIP. På bakgrunn av gjeldende forskning og dokumentasjon rettet mot små barns symptomer og reaksjoner på samlivsbrudd, ser jeg

et behov for å belyse erfaringer fra et annet felt, nemlig familierapifeltet. Kanskje disse erfaringene kan bidra til kunnskap rettet mot tiltak i barnehagen.

Familierapeuter er i direkte møte med barn og familier som er i og opplever samlivsbrudd, og der det ofte foreligger samtale og mekling om barnet. På bakgrunn av deres direkte møte med små barn og deres familie har familierapeutene gode forutsetninger for å vite hvilke omsorgstiltak som kan være med på å styrke utvikling og vekst hos barn som har opplevd slike brudd. Med dette som bakgrunn, har jeg kommet frem til følgende mål for dette masterstudiet:

2.6.1. Mål for masterstudiet

- Hvilke erfaringer har familierapeuter med små barns symptomer og reaksjoner, der barn har opplevd samlivsbrudd?
- Hvilke omsorgstiltak kan være med på å støtte barna og styrke utvikling og vekst blant dem som har opplevd samlivsbrudd?
- Hvilke råd har familierapeuter til barnehagepersonalet i møte med små barn som har opplevd samlivsbrudd?

3. METODE

I denne delen av masteroppgaven vil jeg gjøre rede for den metodiske tilnærmingen som ligger til grunn for studien. Jeg vil presentere valg av metode, utvalget, beskrive rekrutteringsprosessen, innsamling av data, samt utdype min analyseplan. Avslutningsvis vil jeg drøfte etiske betraktninger, validitet, reliabilitet og overførbarhet.

3.1. Metodisk tilnærming

I forskning skiller en mellom kvalitativ og kvantitativ forskningsmetode: ”Kvalitative metoder søker å gå i dybden, og vektlegger betydning, mens kvantitative metoder vektlegger utbredelse og tall” (Thagaard, 2009). For å besvare mine problemstillinger, har jeg valgt å bruke kvalitativ metode med intervju som fremgangsmåte. Kvalitativ forskning er innholdssøkende, der målet er å klargjøre et ”fenomens” karakter eller egenskaper (Widerberg, 2001:15). Kvalitative metoder kjennetegnes av et fokus som retter seg mot prosess og mening, analyse av tekst, nærhet til informanten og små utvalg (Ibid).

Små barns reaksjoner på samlivsbrudd er et tema det ikke er forsket så mye på i Norge. Derfor vil en eksplorerende tilnærming til familierapifeltet være et naturlig utgangspunkt. Å eksplorere betyr å oppdage, og ”eksplorerende opplegg brukes på spørsmål det i liten grad er forsket på” (Ringdal, 2001:103). Slike studier har en åpen karakter og en nærhet til fenomenet som skal studeres, der målet er å opparbeide mer kunnskap og innsikt om fenomenet som ligger i problemstillingen. I møtet med familierapifeltet ønsker jeg å få innsikt, forståelse av erfaringer, råd og mulige tiltak knyttet til barn i barnehage som opplever skilsmisse. Jeg har derfor valgt en kvalitativ eksplorerende tilnærming for å kunne svare på forskningsspørsmålet.

Videre innenfor kvalitativ metode bruker jeg fortolkende fenomenologisk analyse, eller på engelsk, *Interpretative Phenomenological Analysis* (IPA) (Smith, 2009). IPA er en metode som er kjent innenfor psykologi, men har i den senere tid også blitt brukt i studier som retter seg mot kognitive retninger som humanistiske, sosiale og helsefaglige

disipliner (Ibid:1). Den kvalitative forskningsmetoden IPA har en tilnærming rettet mot å studere hvordan personer forstår sine livserfaringer, samt opplevelse av erfaringer på egne premisser. Forskere innenfor IPA er altså spesielt opptatt av de opplevde erfaringene, og hvordan disse påvirker det spesielle i mennesket. Det teoretiske grunnlaget for IPA bygger både på fenomenologi, hermeneutikk og ideografi.

Fenomenologi

Fenomenologi er en filosofisk retning for å studere erfaring, som omhandler hvordan mennesket forstår og konstruerer virkeligheten. Det finnes flere retninger innenfor fenomenologien, men fellesnevneren er interessen for hvilke opplevelser for mennesket som er like, rettet mot ting som betyr noe for oss, og som preger vår verden (Smith, 2009). En leter etter en forståelse av den fyldigere meningen i den enkeltes erfaringer. Husserl, Heidegger, Merleu-Ponty og Satre er ledende innenfor fenomenologisk filosofi. Deres arbeid har ført til større bevissthet om viktigheten av fokus på erfaringene, samt fokus på personen i en kontekst. Konteksten består av objekter og forhold, språk og kultur, prosjekter og konserner (Smith, 2009). Dette fører oss over i en retning hvor fokuset er på forståelse av vår involvering i den levde verden, noe som er personlig for hver og en av oss.

I et fenomenologisk perspektiv har man tro på at virkeligheten er slik mennesket oppfatter den (Kvale, 1997). Fra et fenomenologisk perspektiv er det nødvendig å forklare informantenes nøyaktige beskrivelser og få tak i den sentrale meningen i informantenes forståelse (Kvale, 1997). I dette studiet er det viktig å fremme informantenes erfaringer og meninger knyttet til små barns symptomer og reaksjoner på samlivsbrudd.

Hermeneutikk

Hermeneutikk er ”læren om fortolkning, meningsutlegning, forståelsesutlegning” (Wormnæs, 1993:126). Begrepene *hermeneutikk* og *hermeneutisk* blir brukt om den livspraksis som inkluderer selve forståelsesakten som utløses i forhold til språklige ytringer og andre meningsbærende strukturer, (Lægreid & Skogen, 2001). Eksempler på dette kan være billedkunst, gester, drømmer, handlinger og sosiale situasjoner. En kjent teoretiker innenfor denne form for tolkning er Gadamer (Smith, 2009). Hans primære arbeid er *Truth and Method* (1990/1960), som retter seg mot analyse av historiske og litterære tekster. Gadamer legger vekt på viktigheten av historie og effekten av tradisjon i

den tolkende prosessen. Et kjent begrep innenfor hermeneutisk tolkning er den *hermeneutiske sirkel*, som fokuserer på forholdet mellom deler og helhet. I denne studien vil jeg se på informantenes enkelterfaringer og på mønstre og sammenlignbarhet i deres erfaringer, slik at det blir en mer helhetlig forståelse av feltet jeg går inn i.

Ideografi

Ideografi innebærer et fokus på det spesielle eller det unike på to nivåer; detaljer og fenomen (Smith, 2009). Når det gjelder det detaljerte, fokuserer IPA på å gå i dybden i analysen og se på smådeler og detaljer. IPA har et fokus på fenomenet, i en sammenheng med de signifikante personene i en bestemt kontekst. Det betyr at man er opptatt av å forstå den ene personen i den ene situasjonen, i den gitte konteksten.

IPA bygger på fenomenologi, hermeneutikk og ideografi. De tre teoretiske ståstedene er klassiske og mye anvendt innen kvalitative metoder. Det som skiller IPA fra andre kvalitative metoder, er at IPA ser på de tre retningen i en helhet, og kombinerer dem til en helhetlig og overordnet teori.

3.2. Planlegging av undersøkelsen

3.2.1. Rekruttering og utvalgsprosedyre

Kvalitative studier baserer seg på strategiske utvalg, som innebærer at en velger informanter som har egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategiske i forhold til problemstillingen og undersøkelsens teoretiske perspektiver (Thagaard, 2009). IPA er ”inspirert i det detaljerte studiet av en bestemt case” (Smith, 2009:3). Forskere innen denne retningen ønsker å studere i detalj hvordan en bestemt erfaring for personen er, og hvordan dette påvirker personen. IPA-studier har ofte et lite utvalg, og har som mål å se på erfaringene til hvert individ. Videre sammenlignes detaljene i hver case i forhold til likheter og ulikheter. Årsaken til små utvalg i IPA studier, er at en har som mål å finne et fornuftig homogent utvalg som kan sammenlignes ved å se på likheter og ulikheter til den minste detalj.

I prosessen knyttet til rekruttering av informanter har jeg vært i kontakt med familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk, som har relevante erfaringer knyttet til

problemstillingen. Institusjonene er lokalisert på Sør-Vestlandet. I første omgang kontaktet jeg informantene gjennom E-post. Videre hadde jeg et møte med informantene, der de fikk et skriv om prosjektet og dets tematikk.

Informantene i dette mastergradsarbeidet er familierapeuter/psykologer som arbeider i et familievernkontor eller barnepsykiatrisk poliklinikk på Sør- Vestlandet. Kriteriene for å være med i studien, er at de har erfaringer og kunnskaper rettet mot arbeid med foreldre og små barn som har opplevd samlivsbrudd. Studien inkluderer fire informanter, en fra barnepsykiatrisk poliklinikk og tre fra familievernkontoret.

Informantene som sa seg villige til å delta i prosjektet, ble informert om bakgrunnen og målene for prosjektet. I tillegg fikk informantene informasjon knyttet til sin deltakelse. De fikk særlig informasjon om at de til enhver tid hadde mulighet til å trekke seg fra prosjektet om de ønsket det, samt informasjon om at konfidensialitet og anonymitet ville bli ivare tatt.

Intervjuene ble behandlet konfidensielt. I forkant fikk de informantene informasjon om at de måtte være anonyme og generelle i beskrivelser av erfaringer fra terapi. Dette skjedde både muntlig og skriftlig. Belysningene som kom frem, er behandlet slik at det ikke vil være mulig å gjenkjenne navn på barn og familier som informantene bruker som eksempler i sine beskrivelser.

Informant 1 er ansatt i en kommune på Sør-Vestlandet, og arbeider i en poliklinikk knyttet til barn med psykiske lidelser. Arbeidet til informant 1 er ikke direkte rettet mot barn som opplever samlivsbrudd, men flere av de barna som kommer inn med psykiske vansker, kan ofte knytte vansken til samlivsbruddet. Informant 2, 3 og 4 arbeider på et familievernkontor på Sør-Vestlandet, der det arbeides med mekling og familierapi hos foreldre og barn som opplever samlivsbrudd. Alle de fire informantene har lang erfaring med arbeid rettet mot barn og deres foreldre som opplever samlivsbrudd.

3.2.3. Intervjuguide og prøveintervju

Intervjuguide

I forkant av intervjuet ble det utarbeidet en *semistrukturert intervjuguide* (Vedlegg 1). En intervjuguide inneholder emner som skal tas opp i løpet av intervjuet, samt hvilken rekkefølge de skal tas opp i (Smith, 2009). Guiden kan gi en grov skisse av hvilke emner som skal dekkes, eller den kan være detaljert med nøyaktige spørsmålsformuleringer. Når man setter opp en intervjuguide i forkant av intervjuet, innebærer det at spørsmålene er grundig gjennomtenkt på forhånd (Johnsen, 2006, Kvale, 1997). For å sikre tilstrekkelig informasjon om det en ønsker å undersøke, vil en stille oppfølgingsspørsmål, fortolkende spørsmål, spesifiserende spørsmål og eventuelt be om utdypende svar (Kvale, 1997). I en IPA- studie er dette viktige argumenter for å få et godt intervju. Spørsmålene og måten de er formulerte på, er nøkkelen til gode og fyldige svar, som igjen vil kunne være med på å gi en mer utfyllende datadel. Intervjutiden vil være på ca. 1 time. Kvaliteten på det originale intervjuet er avgjørende for kvaliteten på det videre arbeidet etter intervjuene (Kvale, 1997).

Intervjuguiden inkluderer de samme spørsmålene til alle informantene, og det ble lagt vekt på åpne spørsmål, slik at informantene fikk anledning til å komme med den informasjonen de hadde innenfor rammene av spørsmålene. Stikkord til oppfølgingsspørsmål ble satt opp der det følte naturlig, og jeg brukte også slike spørsmål spontant der det var nødvendig.

Pilotintervju

I forkant av intervjuene gjennomførte jeg et pilotintervju med en prøveinformant. Selv om denne informanten ikke hadde spesifikk kunnskap om studiens tema, fikk jeg likevel testet ut båndopptaker og intervjuguide, i tillegg til at jeg fikk trent meg i å gjennomføre det kvalitative intervjuet. Etter intervjuet spilte jeg gjennom båndopptaker, og prøveinformanten gav meg respons på min rolle som intervjuer. På denne måten fikk jeg anledning til å justere intervjuet og intervjuformen til det virkelige intervjuet.

3.3. Kvalitativt intervju

”Formålet med det kvalitative forskningsintervjuet er å innhente beskrivelser av intervjupersonens livsverden, særlig med hensyn til tolkninger av meningen med fenomenene som blir beskrevet” (Kvale, 1997:37). Gjennom nær og direkte kontakt med informanten får man mulighet til å få tak i informantenes tanker og opplevelser av det en ønsker å studere. Et kvalitativt intervju kan variere i forhold til struktur, alt fra lite, delvis eller relativt strukturert opplegg (Thagaard, 2009). Uavhengig av struktur vil det kvalitative intervjuet være preget av samtaleform mellom informant og forsker, som styres av informasjonen forskeren ønsker å få om den aktuelle tematikken. Formålet med denne form for intervju er at man da kan ”spille ball” på, eller utveksle og reflektere over informasjonen, beskrivelsene, kunnskapen og innsikten den enkelte informanten sitter med (Smith, 2009).

Intervju med informantene

I forkant av intervjuet var det viktig å tenke gjennom rammene rundt selve intervjuet, slik at det hadde gode forutsetninger for å bli vellykket. Jeg forberedte derfor nøye hvor intervjuet skulle foregå, hvilke tekniske hjelpemidler jeg skulle bruke, intervjuguiden og informasjonen som skulle bli gitt til informanten før og etter selve intervjuet. For å gjøre selve intervjuet så enkelt som mulig for informantene, ble de gjennomført på deres egen arbeidsplass.

Før vi startet selve intervjuet, fikk informantene informasjon om bakgrunnen og hensikten med intervjuet. Videre måtte informantene skrive under på et samtykkeskjema (Vedlegg 2), hvor det også var en skriftlig fremstilling av opplysningene de fikk, før de takket ja til intervjuet. Denne informasjonen dreide seg om bruk av båndopptaker, anonymitet, muligheter for å trekke seg og lignende. Før vi gikk videre på intervjuet valgte jeg å presentere meg selv, og informanten gjorde det samme. Dermed løsnet stemningen litt, og vi hadde noe bakgrunnsinformasjon om hverandre. Under intervjuet fikk informanten spørsmål som allerede var utarbeidet i det semistrukturerte intervjuet, samt oppfølgingsspørsmål, og noen ganger omformulering av spørsmål. Det er viktig å ta hensyn til at selve intervjusituasjonen kan påvirke det informanten prøver å formidle (Thagaard, 2009), og derfor la jeg vekt på å tilrettelegge situasjonen på en god måte.

3.4. Tolkingskontekster

Under intervjuet

Allerede under intervjuet startet analyseprosessen ved at det ble stilt oppfølgingsspørsmål, som for eksempel ”Kan du si noe mer om det?” ”Forstår jeg det riktig når du sier at?”. Disse spørsmålene bidrar ofte til at informantene omformulerer svarene sine, og forskeren får en bekreftelse på om informanten er riktig forstått. I tillegg får en mulighet til utdypende kommentarer fra informanten når en konfronterer informanten med det som har blitt sagt (Kvale, 1997). Denne teknikken er også med på å kommunisere til informanten at man som forsker er interessert i det som formidles, og dette kan igjen oppmuntre informanten til å føle seg trygg. Informanten får en opplevelse av at informasjonen som gis, er relevant og interessant, og han kan kjenne seg trygg til å fortelle mer.

Etter intervjuet

Etter selve intervjuet ble opptaket av intervjuet transkribert. Det innebar at intervjuet (lydopptaket) ble overført til tilgjengelig tekst (Johnsen, 2006). All data ble transkribert i det kvalitative transkriberingsprogrammet Nvivo. Ved transkriberingen ble alt som hadde blitt sagt, både av informanten og meg, skrevet ned. Dette ble i første omgang skrevet ned på dialekt, for å slippe å bruke tid på renskrivningen under selve transkriberingsprosessen. Deretter ble det oversatt til bokmål, både for å beskytte informantens anonymitet, og for å bedre lesbarheten. Pauser, latter og nøling ble notert for å gi et mer reelt bilde av situasjonen. Noe av ordlyden i informantens utsagn som blir presentert i resultatene, er omgjort for å øke lesbarheten. Innholdet i det som er beskrevet er likevel bevart. Etter transkriberingen leste jeg gjennom opptaket, før jeg så igjen leste over den transkriberte teksten. Hensikten med dette var å få informantens stemme plassert, for så å gå over til det skrevne intervjuet (Smith, 2009).

Analysemetode – fra tekst til analyse

Tekst kan leses og forstås på mange måter. Dette gjelder tekst i forståelsen av verbale ytringer, nonverbale handlinger og skrevet tekst, som for eksempel transkriberte intervjutekster (Thagaard, 2009). Min tolkning av intervjutekstene i denne kvalitative studien trenger ikke å være lik andre leseres tolkning av den samme teksten. Analyser av samtaler og intervju gir grunnlag for å studere hvordan personer skaper mening gjennom

måten de ordlegger seg på (Ibid). Analyser som er nært knyttet til den foreliggende teksten, er med på å ivareta det subjekt-subjekt-forholdet mellom forsker og informant som preger datainnsamlingen i kvalitativ forskning. Informantens ”stemme” er tydeligere når forskeren arbeider med utskrifter av samtalen som helhet, fremfor en tekst som er mer sammenfattet (Thagaard, 2009). Forskerens forståelse er preget av hans eller hennes faglige bakgrunn, som gjør at forskeren ofte har et annet perspektiv enn informanten. Analysen kan derfor karakteriseres som en dialog mellom forskerens og informantens forståelse. Det er forskerens faglige perspektiv som strukturerer analysen og tolkningen av data (Ibid).

Ofte vil kvalitative studier fokusere mye på personlige opplevelser av egen livssituasjon. I denne studien intervjuer jeg fagfolk vedrørende symptomer og tiltak blant små barn som opplever samlivsbrudd. Derfor kan usikkerheten i fortolkning av subjektive fremstillinger av egen livssituasjon kanskje ikke i like stor grad bli et tema her. Det kan tenkes at analysen i denne studien derfor ikke i like stor grad vil bestå av dype fortolkninger av meningsinnholdet i det som blir sagt, men at de i større grad vil bli preget av systematisering av de tankene og meningene som har kommet frem i intervjuene blant fagpersonene.

Kvale henviser til en analysemetode som kalles meningsfortetting og kategorisering (Kvale, 2001). Meningsfortetting går ut på at man gjør uttalelsene kortere ved å trekke ut det meningsbærende. Kvale (2001) påpeker at metoden er svært egnet til å analysere lange og komplekse intervjuetekster. Intervjuene jeg foretok, varte fra 50 minutter til rett over en time. I analysedelen brukte jeg rammeverket til IPA (Smith, 2009), som går stegvis gjennom seks punkter:

1. *Lesing og omlesing (reading and re-reading).*
2. *Eksplorerende koding (Initial noting).*
3. *Danne temaer (Developing emergent themes).*
4. *Kobling mellom sentrale temaer (Searching for connections across emergent themes).*
5. *Gå videre til neste case (Moving to the next case).*
6. *Se på mønstre på tvers av casene (Looking for patterns across cases).*

De fire første punktene forholder seg kun til ett intervju om gangen, og det er viktig å holde fokus rundt det gjeldende intervjuet når man analyser. Ellers vil det være fare for at de andre intervjuene farger analysen i intervjuet som analyseres (Smith, 2009). Dette kommer frem under punkt fem, der det påpekes at når de fire første fasene er fullført, må de kobles ut for så å gå over på neste case/intervju med blanke ark. Jeg vil nå forklare litt nærmere hvordan jeg forholdt meg til de ulike stegene som er foreslått av Smith (2009).

1. Lesing og omlesing (reading and re-reading)

Jeg hørte på opptaket før jeg leste gjennom den transkriberte teksten av intervjuet. Dette gjorde jeg for å få et bilde av stemmen og personen jeg intervjuet, før jeg skulle lese gjennom det skrevne materialet. Smith og hans medforfattere (2009) påpeker at det er svært viktig å gjenta lesingen for å få et grundig og helhetlig bilde av intervjuobjektet (Ibid).

2. Eksplorerende koding (Initial noting)

Under punkt 2 kom det mest detaljerte steget i analysen, nemlig måten informanten beskriver erfaringene sine på. Her var jeg opptatt av bruken av språket, beskrivelser og detaljene som kom frem.

3. Danne temaer (Development emergent themes)

I denne fasen så jeg etter sammenhenger og mønstre i intervjuet. Her fikk de ulike temaene navn, som kunne knyttes til innholdet i teksten. I presentasjon av resultatene vil det bli vist hvordan jeg dannet temaene.

4. Koding mellom sentrale temaer (Searching for connections across emergent themes)

Videre så jeg på koblinger mellom de ulike temaene, og identifiserte mønstre som var fremtredende i intervjuet. Her er også IPA opptatt av å se på deler og helhet, som kan knyttes til Gadamer's begrep, den *hermeneutiske sirkel*. Dette kan også knyttes til Thagaard (2009) sin presentasjon av temasentrerte og personsentrerte analysetilnærminger: ”Temasentrerte og personsentrerte tilnærminger representerer ulike fremgangsmåter for tolkning av data, og kan derfor utfylle hverandre” (Thagaard, 2009:184).

5. *Gå videre til neste case (Moving to the next case)*

Jeg la her fra meg det tidligere caset jeg arbeidet med, omstilte meg og gikk over til neste case. I bearbeidelsen av studiens data vil jeg å ta utgangspunkt i hvert enkelt intervju/case for å finne sammenhenger, betydninger og mønstre i intervjuene. Dette fordi det er viktig å få en oversikt over innholdet, og videre knytte det til studiens mål.

6. *Se på mønstre på tvers av casene (Looking for patterns across cases)*

Til slutt så jeg på tvers av casene (intervjuene), der en ser etter mønstre og koblinger. Dette er en kreativ prosess, og det kan ofte være nyttig å gå over til et mer teoretisk nivå (Smith, 2009). Helhetsforståelse er grunnleggende for kvalitativ forskning, og derfor vil det være viktig å kombinere disse to tilnærmingene. På den måten vil en kunne få innsikt i deler og helhet som en fram-og-tilbake-prosess, der delene analyseres i lys av helheten. Denne vekselvirkningen mellom helhet og deler er sentral i hermeneutikken, og kalles hos noen hermeneutikere en hermeneutisk sirkel og hos andre en hermeneutisk spiral (Gilje og Grimen, 2009:153).

3.5. *Etiske betraktninger ved masterstudiet*

Etiske betraktninger skal være en del av hele forskningsprosessen, fra planlegging til rapportering (Kvale, 2001). Dette studiet ble meldt og godkjent av personvernombudet for forskning (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste – NSD) (Vedlegg 3).

Personopplysningsloven ble innført i 2001 og innebærer at alle prosjekter som inneholder personopplysninger og behandles elektronisk, har meldeplikt. I forkant av intervjuet fikk informantene en utgave av prosjektbeskrivelsen, hvor det ble informert om hovedtrekkene i prosjektet og hensikten med studiet. I tillegg fikk de informasjon om frivillig deltakelse, og muligheten til å trekke seg ut av prosjektet til enhver tid om de ønsket det. Informasjon knyttet til anonymitet og konfidensiell behandling av datamaterialet, og at alt ville slettes når prosjektet var over, ble informantene også informert om. Sammen med prosjektbeskrivelsen fulgte en vedlagt samtykkeerklæring, som informanten ble bedt om å signere på dersom hun/han var villig til å delta.

Under intervjusituasjonen prøvde jeg å ivareta informantene best mulig. Før selve intervjuet startet, forklarte jeg hensikten med intervjuet, og pekte på min interesse for å høre deres erfaringer og mulige råd og tiltak til barnehagen. Min hensikt var ikke å

evaluere deres erfaringer og råd, men å få innsikt og kunnskap om det. Jeg ville at informantene skulle bli fortrolige med min rolle. Under intervjuet ble det viktig å vise min interesse for informanten gjennom kroppsspråk, oppfølgingsspørsmål, kommentarer og mimikk. Informantene var både ivrige og aktive under intervjuet. De hadde mye de ville fortelle og tok selv initiativ til ulike temaer underveis.

En etisk utfordring i dette studiet, er forskerens rolle. Forskerens forhold til intervjupersonen dreier seg om at forskeren kan innta ulike roller (Kvale, 2001). Det kvalitative intervjuet er en metode der det er informantens opplevelse av et fenomen som er i fokus, og personlige ytringer vil være en del av informantens uttalelser. Et annet etisk dilemma er knyttet til fortolkning av informantens selvforståelse (Thagaard, 2009). Tolkning og presentasjon av resultat er forskerens tolkning av informantens selvforståelse, og ikke informantens egen forståelse: ”Forskerens fortolkning innebærer dermed en fortolkning av en allerede fortolket virkelighet” (Ibid, 2009:143).

3.6. Undersøkelsens kvalitet

3.6.1. Validitet

Validitet er knyttet til tolkning av data (Thagaard, 2009). Validitet handler også om å sikre studiens gyldighet (Dalen, 2004). Man kan vurdere validiteten med henblikk på spørsmålet om resultatet av undersøkelsen representerer den virkeligheten vi har studert (Silverman, 2006). I kvantitativ forskning går validitet på et måleinstruments evne til å måle det som skal måles (Ringdal, 2001). I kvalitativ forskning blir validitetsbegrepet noe annerledes. Her innebærer validitet at en må kunne beskrive datainnsamlingen og vise at man har bearbeidet data på en ordentlig måte. Med bakgrunn i at denne studien har et fenomenologisk utgangspunkt, ønsket jeg å få tak i informantens opplevelser og erfaringer når det gjelder symptomer og tilbake hos små barn som opplever samlivsbrudd. Samtidig ønsket jeg å gå i dybden på den enkeltes erfaringer.

Under intervjuet tok jeg utgangspunkt i intervjuguiden, men gjorde noen forandringer underveis, som å omformulere spørsmål eller sløyfe noen spørsmål hvis de allerede var blitt svart på. Jeg stilte også oppfølgingsspørsmål for å sikre at jeg oppfattet informanten rett. Dette er i tråd med IPA- metodens instruksjoner til gode kvalitative intervjuer (Smith,

2009). For å kvalitetssikre informantens beskrivelser, brukte jeg båndopptaker. Bruk av båndopptaker dekker også grunnlaget for transkriberingen av intervjuet. Bruken av båndopptaker er ifølge Thagaard (2009) med på å sikre informasjonen informanten formidler. Båndopptakeren er også med på å sikre det videre grunnlaget for transkriberingen av intervjuene. I alt arbeid med datainnsamling, analyse og tolkning, var jeg opptatt av å søke informantenes egne forståelser og fortolkninger.

3.6.2. Reliabilitet

”Reliabilitet kan knyttes til spørsmålet om en kritisk vurdering av prosjektet gir inntrykk av at forskningen er utført på en pålitelig og tillitsvekkende måte” (Thagaard, 2009:198). Reliabilitet dreier seg om i hvilken grad undersøkelsen kan gjentas av andre og samtidig komme frem til noenlunde samme resultat. Reliabilitet har ifølge Kvale (1997) med forskningens konsistens å gjøre. For å sikre kvaliteten i datainnsamlingen var jeg opptatt av å holde meg til intervjuguiden, og blant annet unngå å stille ledende spørsmål som kunne påvirke informanten. Her var det viktig å være opptatt av at informanten selv skulle trekke frem det mest vesentlige og det erfarings- og tiltaksmessige.

I denne studien ble det brukt båndopptaker under intervjuene. Lydbåndopptak fra intervju gir grunnlag for å utvikle data som i utgangspunktet er mer uavhengig av forskerens oppfatninger, fremfor notater, som til en viss grad er preget av at forskerens rekonstruerer informantens utsagn (Thagaard, 2009).

I transkriberingen av intervjuene var det viktig at jeg transkriberte ordrett det informanten formidlet. Noen steder var det vanskelig å få tak i det informanten sa, noe som gjorde at jeg måtte høre gjennom lydbåndet flere ganger. Jeg transkriberte alle intervjuene selv i transkriberingsprogrammet Nvivo. Dette bidro til at jeg ble godt kjent med datamaterialet, som jeg brukte videre i denne studien.

Presentasjonen av resultatene vil gi klare signaler på hva som er utdrag fra intervju, og hva som er forskerens egne vurderinger og fortolkninger. Dette er med på å styrke studiens reliabilitet (Thagaard, 2009).

3.6.3. Generalisering/overførbarhet

Et viktig trekk ved kvalitativ forskning er å utvikle en forståelse av de fenomenene som skal studeres (Thagaard, 2009). Generalisering handler om å trekke slutninger fra det spesielle til det mer allmenne, for eksempel fra noen personer som er studert til alle personer av samme eller liknende type. Begrepet er opprinnelig knyttet til kvantitative studier eller studier med en kvantitativ tilnærming. Betydningen i dette begrepet får en annen relevans i små kvalitative studier, og en bruker ofte andre betegnelser. Thagaard (2009) bruker betegnelsen overførbarhet. En kan i analysen av en liten kvalitativ studie stille spørsmål om hvorvidt det forskeren har funnet gjennom sine data, er så spesielle at de også kanskje finnes i andre og liknende sammenhenger.

I kvalitative studier er det fortolkning som gir grunnlaget for overførbarhet, og ikke beskrivelser av mønstrene i dataen. Argumentasjonen for overførbarhet må knyttes til spesielle trekk ved utvalget. Nielsen (1994) argumenterer for at leserens gjenkjennelse har betydning for undersøkelsens overføringsverdi (Nielsen, 1994 i Thagaard, 2009).

I utgangspunktet kan det være vanskelig å generalisere studiens resultater. Likevel representerer ikke arbeidsmåtene familieterapeutene bruker ikke bare dem selv, men sannsynligvis også det kollegiet og fellesskapet de arbeider i. Deres arbeidsmåter og erfaringer er også basert på teori og forskning. Derfor kan man se for seg at i hvert fall noen av forslagene til tiltak som de kommer med, faktisk kunne være aktuelle for mange norske barnehager. Dette gjelder særlig hvis forslagene også stemmer med annen teori og forskning.

4. RESULTATER

I denne delen av masteroppgaven vil jeg presentere resultatene. Jeg brukte programmet Nvivo i analysen av de transkriberte tekstene, som ble kodet og kategorisert i temaer. Etter at jeg kodet inn temaer, fargekodet jeg hver informant, slik at jeg kunne skille utsagnene deres i de gjeldene temaene. Nedenfor er det utdrag fra en slik koding.

Symptomer og reaksjoner	De fleste barn reagerer jo umiddelbart. Blir lei seg, stopper opp i utvikling, blir aggressiv, urolig, men som går over. Dette er jo reaksjoner som er normale, som går over etter tid.
	Foreldrene forteller at barna har blitt mer urolig, mer klengete på en av foreldrene, mer sutrete, og slike ting.
	De minste ungene som har blitt tørre, så kan en risikere at de tar et steg tilbake, en kortvarig regresjon, med at de begynner å tisse på seg igjen.
	Sutring, redd for at mor og far skal gå fra dem, klenging ved henting og bringing i barnehagen, og litt på søvn.
	Barnets evne til å takle stress er redusert. Barnet tenner på mindre ting, som ikke trenger å ha en direkte årsak knyttet til den tingen, men stressnivået.

(Figur 3: Utdrag fra Word-dokument for og illustrerer kodingen i Nvivo, 2011)

Resultatene vil bli presentert ut fra overordnede temaer som kom frem i analysen. Her blir det både presentert enkeltuttalelser og en helhetlig presentasjon av temaene, som både kan sammenlignes og ses på som en helhet. Presentasjonen deles i to. Den første delen tar for seg erfaringer i familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk. Del to vil ta for seg råd og mulige tiltak i barnehagen.

4.1. Erfaringer i familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk

Denne delen tar for seg erfaringer i familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk, og består av fire underkategorier:

1. Små barns symptomer og reaksjoner ved samlivsbrudd.
2. utfordringer med små barn og samlivsbrudd.
3. Tilknytning og lojalitetskonflikt.
4. Omsorgstiltak.

4.1.1. Små barns symptomer og reaksjoner ved samlivsbrudd

Barn kan oppleve samlivsbruddet som en stor forandring i sine liv. Informantene ga flere eksempler på hvordan barnas atferd kan endres som følge av at foreldrene går fra hverandre:

“De fleste barn reagerer jo umiddelbart, som å bli lei seg, stoppe opp litt i utvikling, bli aggressiv, og urolig. Dette er jo reaksjoner som er normale, som går over etter tid”.

”Foreldrene forteller at barnet har blitt mer urolig, mer klengete på en av foreldrene, mer sutrete, og slike ting”.

”Hvis de minste barna har blitt tørre, så kan en risikere at de tar et steg tilbake, en kortvarig regresjon, med at de begynner å tisse på seg igjen. I tillegg kan de begynne å sutre, redd for at mor og far skal gå fra dem, klenging ved henting og bringing i barnehagen, og litt på søvn”.

“Samlivsbrudd kan påvirke i den grad at man blir litt usikker. Det som har vært trygt og godt, er ikke så trygt og godt lenger. Så det er litt med det man vet noe om i all utvikling, at er du trygg og vet hva som skal skje, at du lever i en situasjon der det er trygt og godt. Hvis samlivsbruddet oppstår og det blir lite forklart og skaper lite forutsigbart, kan dette skape en form for utrygghet og usikkerhet. Kanskje barnet stopper litt opp i utvikling, bli lei deg. Noen barn blir innadvendt, forsiktige, mens andre tar det mer ut”.

”Barnets evne til å takle stress, er redusert. Så det tenner på mindre ting, det handler ikke direkte om at du tenker på den tingen, men det er stressnivået”.

Informantene uttrykker at barn kan reagere veldig forskjellig, og det er vanskelig å forutsi hvordan og hvor alvorlig reaksjonen vil bli. Felles for alle informantenes erfaringer er at barna blir urolige og viser tegn til usikkerhet, i tillegg til at de viser en grad av utrygghet. Den ene informanten nevnte også at det kan være kjønnsforskjeller med hensyn til barns

reaksjoner. Jentene er flinkere til å åpne seg og snakke om følelser, mens guttene kanskje stenger det noe inne, og det kan være vanskelig å få dem til å åpne seg.

Barnas håndtering av samlivsbruddet er avhengig av hvordan foreldrene håndterer situasjonen. At foreldrene samarbeider godt og har barnet i fokus, gjør det lettere for barnet å håndtere situasjonen på en positiv måte. En av informantene viste til sammenhengen mellom foreldremestring og barnemestring:

”Mestrer foreldrene det dårlig, så mestrer barnet det dårlig, mestrer foreldrene det bra, så mestrer barnet det bra”.

Mange kan undre seg over hvor gamle barn må være før de reagerer på foreldrenes klima, og hva de egentlig får med seg. To av informantenes erfaring viser at selv det lille barnet får med seg hva som foregår mellom foreldrene. Denne erfaringen er fra samtaler med foreldrene mens små barn var til stede:

“Det jeg har observert flere ganger, hos mødre som har en liten en på fanget, fra 1-2 år, som begynner å gråte, uten at det er den store hulken, men gråt. Da ber jeg alltid far om å ta barnet. Det jeg har observert med barn som sitter inntill hjertesiden på mor, og sikkert merket en forhøyet puls og pusten som endrer seg. Veldig mange barn snur seg, og det går en hånd opp til ansiktet til mor. Det er ganske utrolig å se at det lille barnet legger merke til at mor reagerer”.

”Du merker på barnet at det er litt "tense", spesielt hvis det blir holdt. Hvis mor blir anspent, så holder hun barnet annerledes. Da kan barnet ofte reagere før det blir krangel, på grunn av mors anspenhet og muskelspenningen. Men for meg er det tydelig at det lille barnet merker mors sinnstilstand!”.

De to informantene som kom med disse uttalelsene, påpeker at foreldrene ikke tror at barna deres får med seg hva som skjer mellom dem når de er så små.

Foreløpig oppsummering

Synspunktene som kommer frem gjennom informantene, tyder på at barns symptomer og reaksjoner kan variere. De fire informantenes synspunkter kan sammenfattes slik:

- Barna kan bli urolig og utrygge.
- Utviklingen kan forsinkes.
- De minste barna kan få kortvarig regresjon.
- Barnas atferd kan endre seg (aggressivitet, sutring, klenging med mer).
- Evnen til å takle stress blir redusert.
- Foreldrenes mestring påvirker barnets mestring.
- Små barn merker stemningen og klimaet foreldrene imellom.

4.1.2. utfordringer i møte med små barn som har opplevd samlivsbrudd

Tilbakemeldingene fra informantene på spørsmål om utfordringer i møte med små barn som opplever samlivsbrudd, var noe forskjellig. En av informantene var opptatt av den kulturelle utfordringen, og faren for at barnets reaksjoner blir neglisjert:

“En av de store utfordringen er en kulturell utfordring. Både det at det blir tabuisert, men likevel er det blitt så vanlig. Men jeg tror at inne i den kulturelle biten, er det også en neglisjering av det traumet det er for barn å oppleve samlivsbruddet”.

Det kan tyde på at informanten mener at samlivsbrudd er noe man vegrer seg for å snakke om, selv om det er blitt vanlig at personer går fra hverandre. Samlivsbrudd er kanskje ikke noe man snakker så altfor høyt om. Dette mener informanten kan påvirke barnets opplevelse av samlivsbruddet, med tanke på at barnets ytringer kan bli neglisjert.

Informanten mener at barn ofte ikke verbaliserer at det er vanskelig å bo to plasser. Kanskje de er så avhengige av begge foreldrene at de investerer mye for å få det til å fungere. Informanten sa videre at i mekling fokuseres det veldig på å skape forutsigbarhet og fokus på barnet, og at dette ofte er en utfordring.

”Vi er veldig opptatt av både når vi mekler og samtaler med foreldre som lurere på om de skal ta et brudd, så har vi barnet i fokus. Vi er veldig opptatt av å prøve å lage forutsigbare situasjoner, så godt som mulig, der barnet blir forklart hva som skal skje, og at foreldrene prøver så godt de kan å holde rutiner”.

En av informantene var opptatt av det følelsesmessige klimaet hjemme, og så på det som en utfordring. Barn får med seg hva som skjer hjemme, og kan oppleve stemningen og spenningen blant foreldrene:

”Det følelsesmessige klimaet hjemme, og det følelsesmessige klimaet mellom foreldrene i en bruddsituasjon. Barnet kan reagere på foreldrene sin væremåte og endringer hos foreldrene. Barnet har en emosjonell resonans til foreldrenes reaksjoner”.

Foreløpig oppsummering

Informantenes synspunkter tyder på at utfordringene en møter med små barn som opplever samlivsbrudd, varierer fra barn til barn, og hvordan foreldrene håndterer situasjonen. Synspunktene kan oppsummeres slik:

- En kulturell utfordring der det er fare for at barns reaksjoner blir neglisjert.
- Foreldrene og hjelperne må ha barnet i fokus.
- Det følelsesmessige klimaet hjemme påvirker barna.

4.1.3. Utrygg tilknytning og lojalitetskonflikt

Flere av informantene fremhevet betydningen av struktur og forutsigbarhet i barnets hverdag for å unngå store og videre konsekvenser for barnet. En av informantene var veldig opptatt av barns trygge base og risikoen for å miste denne basen, ikke bare hos den ene forelderen, men hos begge:

”I barne - og ungdomspsykologien, så er tilknytningsteorien til Bowlby, og trygg base tankegangen som kom inn i Circle of Security, en hovedtanke. I det ligger det at foreldrene utgjør den trygge basen for barnet. Hvis denne basen blir skaket, betyr det svært mye for et barn”.

Informanten mener at når barn opplever at foreldrene går fra hverandre, blir det store endringer i barnets liv, spesielt med tanke på at de får to hjem å forholde seg til. Noen foreldre er kanskje flinke til å ivareta barna sine, og det blir ikke så traumatisk, mens andre foreldre ender i konflikt. En fare kan da være at man føler at man mister litt begge foreldrene og den trygge basen:

”Det å være fortrolig med den ene, betyr en må nøre opp kampen med den andre”.

Informantene påpekte at i slike situasjoner kan også barnet føle at de må velge mellom foreldrene. De lever doble liv, der de verken kan eller tør å samtale med den ene forelderens om hvordan det er hos den andre. I tillegg kan de ofte føle at de må ta parti. Når de er hos mor, støtter og beskytter de mor, og når de er hos far, støtter og beskytter de far. Her er det viktig å klare å sette barnet i fokus, og prøve å sette seg inn i barnets behov når foreldrene går fra hverandre. En av informantene sa videre at noen barn kanskje velger å ikke være fortrolige med noen fordi det kan skape trøbbel.

En annen informant beskrev at hun har opplevd at barn er veldig lojale overfor sine foreldre, og at dette kan føre til konflikter for barnet:

”Barn forsvarer jo sine foreldre med nebb og klør uansett”.

At barn reagerer på at foreldrene går fra hverandre, er naturlig og en del av en sorgprosess. En av informantene antydte at hvis slike reaksjoner og symptomer vedvarer over tid, vil det få større konsekvenser:

“Hvis ingen tar tak i det eller at foreldrene ikke klarer å samarbeide, så ligger en del av disse symptomene til grunn for at barn kanskje får atferdsvansker, sosiale vansker, emosjonelle vansker”.

Informanten påpekte videre at barn som opplever at foreldrene slåss om dem, vil kunne få konsekvenser for barnet om det vedvarer over lengre tid. En av informantene antydte at det barnet lærer når de er små, er med på å prege dem i voksenlivet. Hvis et barn for eksempel vokser opp i konflikt, kan det få konsekvenser for barnet ved at det blir konfliktsky eller preget av måten foreldrene var på i sin konflikt:

”Man tar det man har erfaring med fra før, selv om man vet det kan være dårlig”.

Det å vokse opp i en konfliktsone kan prege barnet i forhold til tilknytning i voksenlivet, relasjonsbygging og i forhold til konflikthåndtering. Den ene informant mente at det ville farge barnets syn på verden og hvordan verden er å leve i. Derfor vil det være viktig at foreldrene setter sine egne konflikter til side, og fokuserer på barnets beste:

”Barnets beste er at barnet kan være trygg på at uansett om mamma og pappa møtes, så blir det ikke krangel”.

Foreløpig oppsummering

Informantene uttrykte at:

- Manglende trygg base kan få konsekvenser (utrygghet, manglende tillit med mer).
- Barn som vokser opp i en konfliktsone, kan få problemer med å være fortrolige med foreldrene.
- Blir ikke barnet sett, kan de ”normale” symptomene gå over til atferdsvansker, sosiale- og emosjonelle vansker.
- Barnet føler at det må ta parti.
- Barnets lojalitet kan skape konflikter for barnet.
- Erfaringene en opplever i barndommen, tar en med seg videre.
- Foreldrene er rollemodeller.

4.1.4. Omsorgstiltak

De fire informantene hadde flere synspunkter på hvilke omsorgstiltak som kunne være viktige for barn som opplever samlivsbrudd. En av informantene var opptatt av at foreldrene måtte gi barnet en årsak til bruddet. Det vil være viktig å gi barna en grunn for at foreldrene går fra hverandre, med forebehold om at barnet er kommet godt nok på vei i den språklige og kognitive utviklingen. Den ene informanten påpekte at barn i 5-6 årsalderen kan danne seg en form for skyldfølelse og dårlig samvittighet, om foreldrene ikke gir barnet en årsak til bruddet:

“En 5-6 åring kan ofte lure på om de har gjort noe galt”.

Informantene påpekte videre at hvis foreldrene ikke gir barnet en årsak til bruddet, kan barnet plutselig begynne å ta ansvar. Det kan resultere i at barnet for eksempel prøver å være mer snill, og at det samhandler og støtter foreldrene til enhver tid. Dette kan gjøre at barnet blir mer opptatt av å tilfredstille foreldrene fremfor å fokusere på sin egen utvikling.

To av informantene påpekte viktigheten av en trygg base, og det å få lov til å være glad i begge foreldrene:

“I denne perioden kan kanskje ikke barnet bruke foreldrene sine på samme måte som før, som en trygg base, en plass de kommer for å få trøst, en plass de blir sett på en god måte, der folk er tonet inn for å se barnet følelsesmessig”.

En av informantene uttrykte fordelen med å ha besteforeldre, tanter, onkler eller personal i barnehagen som de er trygge på og knyttet til, og som kan hjelpe barnet til å verbalisere. Men informanten påpekte viktigheten av at denne andre trygge voksne ikke måtte gå inn i kampen mellom foreldrene:

“Det er viktig å la barnet få lov til å være glad i to foreldre. Det er viktigere enn hvor mange dager du er der eller her, men at du lar barnet få ha et godt forhold til begge foreldrene”.

En av informantene var opptatt av at barnet har en annen og nøytral arena, hvor det kan gå inn og ut og være sitt gamle “jeg”. Slik kan barnet opprettholde det som var “meg” før alt skjedde, noe som kan bidra til å bevare egoidentiteten.

Flere av informantene viste til viktigheten av forutsigbarhet etter et brudd:

“Vi er veldig opptatt av å prøve å lage forutsigbare situasjoner, så godt som mulig, og forklarer ungen hva som skal skje, og at foreldrene prøver så godt de kan å holde rutiner”.

Informantene påpekte at når en stor forandring som et samlivsbrudd oppstår i barns liv, er det viktig at foreldrene klarer å skape trygge, gode og faste rammer for barna, slik at forutsigbarheten blir best mulig. Et eksempel som kom fra to av informantene, er å lage kalendere som viser når barnet skal være hos den ene forelderen. En slik kalender kunne også vært nyttig å ha i barnehagen, både for personalet og for barnet selv. Bakgrunnen for forslaget var at barn i førskolealder har problemer med tidsbegrep, og at en visualisering kan bidra til å skape mer forutsigbarhet i hverdagen.

De fire informantene kom også med råd om å bruke metaforer, noe jeg vil komme nærmere inn på under råd og tiltak til barnehagen.

Foreløpig oppsummering

Synspunkt som kom frem under intervjuene med informantene, tyder på at de viktigste omsorgstiltakene er:

- Å gi barna en årsak til bruddet.
- Å skape en “trygg base”.
- Å understreke at det er lov til å være glad i begge foreldrene.
- Å la barnet søke andre trygge voksne.
- Å ha en annen nøytral arena, hvor barnet kan være “sitt gamle jeg”.
- Å skape forutsigbarhet for barnet.
- Å ha barnet i fokus.
- Å bruke metaforer i samtaler.

4.2. Råd og mulige tiltak i barnehagen

Informantene hadde flere råd og forslag til mulige tiltak som kunne benyttes i barnehagen. Likevel var det seks ulike tiltak som gjenspeilte helheten i det de fire informantene foreslo. Alle de fire informantene var opptatt av kompetanse i barnehagen, foreldresamarbeid, veiledning, bekreftelse av situasjonen, bruk av metaforer og balansert fokus.

4.2.1. Usikkerhet og behov for kompetanse hos personalet

Norske barnehager har ansatte med ulike utdanninger, ulik erfaring, alder, kulturbakgrunn og grad av kompetanse. Dette gjør at kompetansen varierer fra barnehage til barnehage. I intervjuene kom det frem synspunkter rundt usikkerheten knyttet til hva barnehagepersonalet kan spørre om:

”Jeg har hatt litt kontakt med barnehagepersonalet, og det er en del usikkerhet som opptrer hos personalet. De er usikre på hva kan vi spørre om, hvor åpne kan de være i forhold til foreldrene, og usikkerhet på hva som er hva hos barnet”.

”Når skal de uttrykke bekymring? Det handler om kunnskapen om barn hos personalet i barnehagen. Personalet bør få veiledning i forhold til å møte foreldrene, fordi det er der usikkerheten ligger”.

En av informantene påpekte at personalet i barnehagen bør ha kompetanse i hvordan en møter barn som befinner seg i en slik livssituasjon:

”Alle som jobber i barnehage, bør ha kompetanse på hvordan man møter og handler med barn i krise”.

To av informantene påpekte usikkerhet knyttet til foreldresamarbeidet. Alle informantene mente det var viktig å spørre om råd og veiledning fra andre instanser dersom en følte at ens egen kompetanse ikke strakk til. En informant uttrykte:

”Det er bedre å spørre om hjelp en gang for mye, enn en gang for lite”.

En av informantene var opptatt av egenskapene til personalet i barnehagen, fremfor faglig utdanning:

”Sunne, friske, gode, empatiske voksne, enten det er assistenter eller førskolelærere. Men det går jo på en måte på å ha en evne og å tone seg inn på barna, slik at en har en evne til å se hva som skjer, og fange opp. Det er viktigere enn det rent faglige”.

En informant påpekte også muligheten for kursing på det gitte området, og at det kunne være nyttig for barnehagepersonalet å få kompetanse gjennom lesing av bøker, seminarer og kurs:

”Det fins en del bøker og mange kurs på det området. Man øker sin kompetanse på hva man skal se etter og hva man skal gjøre”.

Foreløpig oppsummering

Informantenes synspunkt knyttet til barnehagens kompetanse, understreker at barnehagen har et ansvar. De viktigste synspunktene som kom frem, var:

- Personalet er ofte usikre på hva de kan spørre om.
- Personalet trenger veiledning knyttet til møte med foreldrene.
- Personalet bør ha kompetanse i hvordan de møter barn i krise.
- Personalet må søke råd fra andre.
- Personalets gode empatiske egenskaper er viktigere enn faglighet.

4.2.2. Foreldresamarbeid

Alle informantene har erfaringer med å presisere til foreldrene hvor viktig det er å informere barnehagen om den endrede livssituasjonen:

”Når jeg mekler og jobber med foreldresamarbeid, så er alltid hvordan foreldrene skal forholde seg til skolen, hvordan forholde seg til barnehagen et tema. Hva trenger barnehagen å vite? Trenger de å vite noe?”.

”Jeg tenker at barnehagen bør få vite om det, og det sier vi til alle foreldrene”.

Informantene påpekte viktigheten av å ha en trygghet rundt situasjonen, både for barnet, barnehagepersonalet og foreldrene:

”Barnehagepersonalet trenger å vite når barnet er hos hvem. Er der noen forskjell hos foreldrene? De trenger noen klare rammer, slik at personalet blir trygge i situasjonen”.

Informantene påpekte også viktigheten av at barnehagen må gi tilbakemeldinger til foreldrene om hvordan barnet klarer seg i barnehagen etter bruddet. Den ene informanten påpekte også at det kan være en fordel ved starten av et nytt barnehageår å informere foreldrene om barnehagens behov for informasjon ved eventuelle samlivsbrudd. Da vet foreldrene hvordan de skal forholde seg til barnehagen hvis et samlivsbrudd skulle skje.

Foreløpig oppsummering

Informasjonen informantene kom med knyttet til råd og tiltak til barnehagen, var blant annet informasjon til og fra foreldre. Viktige synspunkt var at:

- Foreldrene må informere barnehagen om den endrede livssituasjonen.
- Trygghet til ansatte og barnet gjennom faste avtaler.
- Klare rammer og rutiner rundt samværssituasjonen.
- Barnehagen kan ”åpne dørene” ved å introdusere viktigheten av informasjon ved nytt barnehageår.
- Barnehagen må gi tilbakemeldinger om barnet til begge foreldrene.

4.2.3. Viktig å henvise videre og motta veiledning

De fire informantene mente at barnehagepersonalet var kompetente til å møte barn og foreldre som er i en slik livssituasjon. Samtidig påpekte de at det kan være vanskelig å bedømme hvordan foreldrene tar hånd om barnet sitt når de går fra hverandre:

“Er man usikker, kan man melde det opp til et konsultasjonsteam”.

En av informantene hadde også fokus på barnehagens kompetanse når det gjaldt bekymringer knyttet til barnets atferd:

”Jeg har veldig stor tiltro til pedagoger, som jobber i barnehage og skole, nettopp fordi dere ser normalpopulasjon. Når en som ser alle barn fra de er et 1 år, opp til de er 15 år reagerer, er det all grunn til å ta det på alvor”.

Informanten hevdet videre at:

”Når barnehagen kommer med bekymring, så ligger det som oftest noe i det”.

Likevel påpekte informanten at barnehagen ofte er for forsiktige med å melde fra til barnevernet, selv om de er bekymret for den omsorgen foreldrene utøver ovenfor barnet:

”Barnehager melder for sjeldent til barnevernstjenesten”.

Foreløpig oppsummering

Gjennom informantene kom det frem at ekstern og intern veiledning er viktig. Andre synspunkter som kom frem:

- Er man usikker, kan man melde opp situasjonen til et konsultasjonsteam i kommunen.
- Pedagoger ser normalpopulasjonen, de ser alle barn. De har ansvar for å melde bekymring.
- Barnehagen melder for sjelden fra til barnevernet.

4.2.4. Bekreftelse av situasjonen – den vanskelige samtalen

Barn tilbringer store deler av hverdagen i barnehagen sammen med personalet og andre barn. Barnehagen er kanskje den eneste plassen som føles trygg etter opplevd samlivsbrudd, fordi det er det eneste kjente. En av informantene kom med en slik uttalelse:

“Barnehagen er på en måte en friplass, det er det som har vært i mitt liv før bruddet, og det som er i mitt liv etter bruddet”.

Det syntes å skinne igjennom hos informantene at selv om barnehagen kanskje er en friplass, må også barnehagen skape en trygghet for barnet. De må lage en åpenhet rundt

situasjonen, og høre barnets stemme. De fire informantene var svært opptatt av barnehagens oppgave med å bekrefte at de vet om situasjonen:

”Gi klart uttrykk for at man vet hva som foregår hjemme, og at barnet vet at det kan komme tilbake til denne personen og snakke om det om den ønsker”.

To av informantene påpekte at barnehagepersonalet ofte er usikre og redde for å tråkke inn i barnas og foreldrenes liv på denne måten. En slik usikkerhet og tilbakeholdenhet kan ha negative konsekvenser for barnet. Den vanskelige samtalen med et barn er svært viktig, for barnet ønsker kanskje å bruke en ansatt i personalgruppen som en “trygg voksen”. Ansatte kan være med å bidra til at barnehagen blir en trygg base for barnet. To av informantene kom med disse uttalelsene:

“Vis og fortell hva man vet”.

“Jeg tror kanskje det viktigste er å bekrefte”.

I tillegg til å åpne opp og snakke med barnet om situasjonen, kom en av informantene med råd om å ha samlivsbrudd som tema. Det kunne for eksempel skje i en samlingsstund, hvor der kanskje er flere barn som har opplevd en slik situasjon:

“Tror det ville hatt terapeutisk effekt å snakke om noe som flere har opplevd”.

Foreløpig oppsummering

Synspunktene informantene hadde til barnehagen, var at bekreftelse er viktig. Dette synspunktet underbygges av viktige faktorer:

- Å skape en trygg barnehage.
- Å la barnehagen være en friplass for barnet.
- Å høre barnets stemme.
- Å ha åpenhet rundt situasjon, der en viser og forteller at man vet.
- Å la samlivsbrudd være tema i samlingsstund.

4.2.5. Bruk av metaforer

Et viktig verktøy som kom frem under intervjuene, var å bruke metaforer som utgangspunkt for samtaler med barn. Alle de fire informantene nevnte barneboka til Kirsti Håland, ”Even og skilsmissen” (Håland, 1996), som et godt redskap å bruke i barnehagen når barn opplever samlivsbrudd. Boka handler om elefantungen Even på 6 år. Han bor sammen med Fillefanten, mamma og pappa, og en dag får han vite at mamma og pappa ikke skal bo sammen mer.

Forfatteren prøver å vise to sider av en skilsmisse. På den ene siden fremstilles tristheten og det såre ved et samlivsbrudd. Samtidig fremstilles lysere tider, som nye gode hverdager fulle av fremtidshåp (Håland, 1996). Dette er også en bok som passer fint for førskolebarn. En av informantene mente at den ville åpne porten for barnet til å snakke om situasjonen, hvis barnet selv ønsket det. Informanten påpekte også at barn synes det er lettere å snakke om noe når de hører om andre som også har opplevd det samme. En informant viste også til nytten av å bruke metaforer. Gjennom å lese bøker og fortelle historier som andre har opplevd, har barnet muligheter for å kjenne seg igjen. En av informantene rådet blant annet barnehagepersonalet, ut fra egne erfaringer, å bruke en film om en sjørøvermus:

“Vi har en film som er laget på familivernkantoret i Bodø, som er om en musefamilie, en sjørøvermus. Der blir foreldrene skilt, og han er veldig lei seg, og det er litt frem og tilbake, men det ender bra til slutt. Og den filmen har jeg vist til barn helt opp til 12 år”.

Filmen heter ”Sylvester sjørøvermus” (Stemland & Eide, 2005), og inneholder de vanligste problemstillingene som dukker opp i forbindelse med et samlivsbrudd: Hvordan fortelle det til barna, bosted og samvær, flytting, økonomi, barnehage og skole, nye partnere og barns reaksjonsmønstre.

Foreløpig oppsummering

Informantene mente at bruken av metaforer i barnehagen vil være et nyttig verktøy. Det tyder på at de viktigste synspunktene er:

- Bruk gjerne metaforer som utgangspunkt for samtaler med barn.
- Metaforer et lettere for barnet å forstå, og åpner for dialoger.
- Bruk gjerne bøker som ”Even og skilsmissen” (Håland, 1996).
- Bruk gjerne filmer som ”Sylvester sjørøvermus” (Stenland & Eide, 2005).

4.2.6. Balansert fokus

En stor utfordring for barnehagen er å balansere fokuset, slik at det verken blir problematisering eller neglisjering av barnets reaksjoner og symptomer. En av informantene påpekte at det er viktig å ikke være redd for å snakke med barnet, men likevel ikke overdrive. Et utsagn fra informanten var:

”Noen unger kan begynne å daske hverandre. Da kan en stille seg spørsmålet om det har det noe med samlivsbruddet å gjøre, eller er det den vanlige utviklingen til små barn? Når skal vi uttrykke bekymring? Det handler om kunnskapen om barn hos personalet i barnehagen”.

En av informantene hadde fokus på viktigheten av å snakke om livshendelsen som har oppstått i barnets liv, men at hendelsen ikke måtte neglisjeres av andre. Det er viktig å fortelle barnet at en vet hva som har skjedd, slik at barnet har mulighet til å ta initiativ hvis det ønsker å snakke om det. Et utsagn fra informanten var:

”Det er ikke bra å legge lokk på et traume. Da får følelsene til barnet et falsk navn”.

To av informantene påpekte faren for å overtolke alt barnet gjør, for alt trenger ikke å henge sammen med samlivsbruddet. Informanten var opptatt av en balansegang, der en ser helheten. En av informantene uttalte:

”Jeg tenker at det er viktig å ha fokus på barnet som helhet, og ikke bare at barnet har problemer”.

Den andre informanten kom med et annet utsagn:

”Man må ikke lage drama omkring det. Det er en naturlig sorgprosess som er nyttig. Det er viktig for barnet å ha en arena å ta det ut i”.

Informanten uttrykte en fare ved å overtolke. Da kan barnet lære at alt det gjør, tolkes inn i opplevelsen rundt samlivsbruddet. Det kan være andre ting som er viktigere for barnet enn selve samlivsbruddet. Likevel påpekte en av informantene faren ved å ikke ta barnet på alvor. Informanten kom med utsagnet:

”Det å tenke at det går nok over, pytt pytt!! Det vil være å ikke ta barnet på alvor”.

Foreløpig oppsummering

Informantene var opptatt av et balansert fokus. Synspunktene som kom frem, var at:

- Sorg, sinne og frustrasjon må verken bli problematisert eller neglisjert.
- Det kan være farlig å overtolke.
- Det er viktig å ha fokus på barnet som helhet.

5. DRØFTING

I denne delen av oppgaven vil jeg drøfte resultatene i en teoretisk og forskningsbasert kontekst. Presentasjonen av forskningsresultatene blir presentert etter temaene og kategoriene som kom frem i analysen.

Strukturen på drøftingen består av to deler, slik også resultatene ble presentert. Del 1 tar for seg erfaringer i familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk om små barn og samlivsbrudd. Denne delen har fire kategorier: symptomer og reaksjoner, utfordringer, utrygg tilknytning og lojalitetskonflikt og omsorgstiltak. I del 2 vil råd og tiltak til barnehagen bli belyst og drøftet. Inndelingen i denne delen er: usikkerhet og behov for kompetanse hos personal, foreldresamarbeid, viktig å henvise videre og motta veiledning, bekreftelse av situasjonen, bruk av metaforer og balansert fokus.

5.1. Erfaringer i familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk

5.1.1. Små barns symptomer og reaksjoner ved samlivsbrudd

Informantene ga innholdsrike beskrivelser av sine erfaringer med barn som opplever samlivsbrudd. Erfaringene knyttet til små barns reaksjoner og symptomer ved samlivsbrudd, tilsa at de fleste barn hadde en reaksjon, og at de viste tegn til urolighet, utrygghet og usikkerhet.

Barn som befinner seg i en vanskelig livssituasjon, vil kunne endre atferden sin (Lilleberg & Rieber-Mohn, 2010). Det er kanskje et av de tydeligste tegnene på at det har skjedd endringer i barnets livssituasjon (Ibid). Reaksjoner som kan fremtre, kan være psykologiske, atferdsmessige, sosiale og av akademisk og læringsmessig art, og de kan fremtre i ulike arenaer som i hjemmet, i barnehagen eller andre steder. Barn er svært forskjellige og vil ha ulike reaksjoner. Derfor er det vanskelig å prognostisere hvordan og hvor alvorlig reaksjonen vil bli (King, 2001). Eksempler som kom frem i resultatene var reaksjoner som tilbakeholdenhet, kortvarig regresjon, forsinket utvikling, aggressivitet, taushet med mer.

Informantene i studien påpeker viktigheten av å ha trygge voksne under et slikt brudd, som foreldre og andre de har gode relasjoner til. En av informantene påpekte også sammenhengen mellom foreldremestring og barnemestring som en viktig faktor. Håndterer foreldrene situasjonen bra, håndterer også barnet situasjonen bra.

Hvert år opplever mange barn at foreldrene velger å gå fra hverandre (Statistisk sentralbyrå, 2009b). Hvilke symptomer og reaksjoner barnet vil få av den endrede livssituasjonen, er svært individuell. Barnet kan reagere på samlivsbruddet, og reaksjonene kan uttrykkes gjennom barnets atferd. Dette er normale reaksjoner på unormale hendelser, men det er reaksjonens styrke og varighet som er avgjørende for om barnet har behov for mer hjelp (Raundalen & Schultz, 2006).

Reaksjonenes varighet ved samlivsbrudd er svært forskjellig. Det skilles mellom korttidsreaksjoner som varer opp til to år etter at barnet blir informert om samlivsbruddet, og langtidsreaksjoner (Carr, 2006, Ellnby, 2000, King, 2001, Leon, 2003). Den ene informanten påpekte at hvis ikke disse ”normale” korttidsreaksjonene blir fanget opp, vil det få store konsekvenser for barnet. Leon (2003) viser til at de fleste barn opplever den første perioden som vanskeligst, men når den er over, vil barnet gjenoppta den naturlige utviklingen. Blir barnets behov satt til side, vil det være fare for at korttidsreaksjonene legger grunnlag for at barnet kan få atferdsvansker eller sosiale- og emosjonelle vansker. Longitudinelle studier viser at barn som opplever samlivsbrudd, har en forhøyet risiko for ulike vansker senere i livet (Clarke-Stewart & Brentano, 2006).

Barn som opplever samlivsbrudd, har en økt risiko for å utvikle ulike vansker, fremfor barn som lever i hjem med begge foreldrene (Hetherington, 1993, Hetherington og Elmore, 2003, King, 2001). Reaksjonene vil avhenge av barnets alder, personlighet, utviklingsnivå, evne til å kommunisere reaksjonen til andre og hvordan omgivelsene responderer på barnets reaksjon (King, 2001, Leon, 2003, Simmones, 1995). Dette er også i tråd med Lazarus (2006) sine tanker om personvariablenes funksjon under mestring av stress.

Barn som opplever samlivsbrudd, vil ofte kunne føle tristhet, sinne og stress i en periode etter bruddet (Clarke-Stewart & Brentano, 2006, King, 2001). Små barn har ikke

forutsetninger for å forstå hva som skjer, og de kan derfor bli forvirret. For barn i førskolealder er foreldrenes fysiske tilstedeværelse et grunnlag for deres trygghet. Når en av foreldrene blir borte fra barnet, kan barnet bli bekymret og utvikle redsel for å bli forlatt av den andre forelder (Clarke- Stewart & Brentano, 2006).

5.3.2. utfordringer i møte med små barns som opplever samlivsbrudd

Informantene hadde noen forskjellige synspunkter knyttet til utfordringene med små barn som opplever samlivsbrudd. En av informantene var svært opptatt av den kulturelle utfordringen, med tanke på at samlivsbrudd er noe som er tabuisert og ikke snakkes for høyt om. Dette påpekte informanten kan neglisjere barnets traume. Selv om samlivsbrudd er noe man kanskje vegrer seg for å snakke om, er det viktig at barnets ytringer blir hørt, sett og akseptert. Foreldrenes tilstedeværelse kan påvirkes av komponenter som flytting, dårligere økonomi og fysiske eller psykiske vansker. Slike bearbeidelser kan føre til at foreldrene endrer sin måte å ivareta barnet på (Sviggum, 2000). Dette kan i neste omgang påvirke barnets håndtering (Carr, 2006, King, 2001, Sviggum, 2000).

Voksnes lydhørhet blir ofte redusert når de opplever samlivsbrudd (Haaland, 2002). Dette vil være en utfordring og risikofaktor for barnet, dersom barnets opplevelse avvises. Når barnets følelser og ytringer ikke blir hørt, får barnet kanskje et dårlig grunnlag til å skape sin egen historie (Ibid).

En annen informant var opptatt av det følelsesmessige klimaet hjemme, og så på det som en utfordring. Små barn kan reagere på foreldrene sin væremåte og endringer hos foreldrene. To av informantene påpekte også vanskeligheten med å sette barnet i fokus i en slik situasjon. Viktigheten av å holde barnet i fokus under en slik situasjon, kom tydelig frem i informantenes uttalelser. Dette kan innebære at foreldrene ikke avtaler samvær med barnet etter egne ønsker, men tar høyde for hva som er best for barnet. Forskning understreker viktigheten av at barnet får opprettholde god kontakt med begge foreldrene etter samlivsbruddet. Videre har både kvaliteten og kvantiteten betydning for barnets håndtering (Sviggum, 2000). Leon (2003) viser til at forskningsresultatene her er inkonsistente. Han (ibid) mener at det kan stilles spørsmål ved om det skyldes at kontakten mellom foreldrene blir dårligere, eller om det skyldes det forholdet at barnet bor to steder. Moxnes mfl. (1999) viser til at det ikke er noen påvist sammenheng mellom

barnets håndtering, og hvorvidt det har lite eller mye kontakt med begge foreldrene. Faren for mangelfull kvalitet ved samvær, samt følelse av doble liv og at barnet føler at det må velge mellom foreldrene kan forårsake en eventuell lojalitetskonflikt for barnet, som kan få store konsekvenser.

5.3.3. Uttrygg tilknytning og lojalitetskonflikt

Informantene fremhevet betydningen av struktur og forutsigbarhet. En av informantene påpekte faren med å miste den trygge basen for et lite barn. I tillegg ble det antydnet at barnet kan oppleve å måtte velge mellom foreldrene sine, noe som er uheldig for et lite barn som egentlig skal konsentrere seg om sin egen utvikling. En informant var svært opptatt av hvor viktig det er at barnet blir sett, hørt og akseptert i en slik situasjon. Hvis ikke, kan de ”normale” kortidsreaksjonene gå over til større vansker, som sosiale og emosjonelle vansker (Carr, 2006). En annen informant viste til konsekvensene av å vokse opp i en konfliktsone, som kan prege barnet både i forhold til tilknytning i voksenlivet, og når det gjelder relasjonsbygging og problemer med konflikthåndtering.

Relasjonen mellom barnet og foreldrene kan endres som en konsekvens av et samlivsbrudd, men hvordan det oppleves, er svært individuelt (Sandler mfl., 2003). Leon (2003) viser til at barnets tilknytning til foreldrene kan endres. Likevel vet man ikke om det er samlivsbruddet som fører til eventuelle vansker for barnet, eller om det er konflikten mellom foreldrene før samlivsbruddet som er årsaken (Leon, 2003). En av informantene var veldig opptatt av den trygge basen barnet har hos sine foreldre, og faren for at den vil forsvinne hos begge foreldrene når de velger å gå fra hverandre. Når den trygge basen blir skaket, har det stor betydning for et barn (Bowlby, 1988). Foreldrene kan oppleve samlivsbruddet som svært vanskelig, og de kan ha mer enn nok med seg selv. Dette kan føre til at barnets behov blir neglisjert, og barnet blir dermed utsatt for omsorgssvikt. Dette er igjen med på å påvirke barnets tilknytning til sine foreldre.

En tematikk som den ene informant var opptatt av, var konsekvensene av å vokse opp i en konfliktsone. Det kan prege barnet i forhold til tilknytning i voksenlivet, relasjonsbygging og konflikthåndtering. Informanten mente at foreldrenes konfliktsone ville farge barnets syn på verden og hvordan verden er å leve i. Derfor er foreldrenes håndtering av konflikten en viktig faktor, og har stor betydning for barnets håndtering

(King, 2001). Olsen og Johnson (2011) påpeker at det er viktig at foreldrene klarer å forsones seg med skilsmissten, slik at barnet ikke lever i en krigssone. Moxnes mfl (1999) påpeker at kvaliteten på foreldresamarbeidet er spesielt viktig. Dette er i samsvar med informantenes opplevelse. I situasjoner der foreldrene har håndtert situasjonen på en positiv måte, har barnet også vist positiv håndtering.

5.3.4. Omsorgstiltak

Omsorgstiltakene informantene beskrev, var blant annet å gi barnet en årsak for bruddet. Barnet trenger en årsak, slik at det kanskje forstår, og ikke tror at det har noe med en selv å gjøre. En av informantene påpekte at de eldste barna i barnehagen kan danne seg skyldfølelse og få dårlig samvittighet. To av informantene var opptatt av å beholde den trygge basen, og at barna må føle at de har ”lov” til å være glad i begge foreldrene. Det ble også belyst at hvis barnet har andre voksne som det har nær relasjon til, vil det være en god støtte i en slik situasjon. En av informantene påpekte også viktigheten av å ha en nøytral arena, der barnet kan være sitt ”gamle jeg”. I tillegg var flere av informantene opptatt av hvor viktig forutsigbarhet er etter et brudd.

Barn i denne aldersgruppen får ofte skyldfølelse og kan føle ansvar for foreldrenes samlivsbrudd. Slike reaksjoner henger sammen med at barn i førskolealder befinner seg på det egosentriske stadiet (Abrahamsen, 1997). Samtaler og årsaksforklaringer kan være med på å oppklare misoppfattelsen av situasjonen. Dette var informantene svært opptatt av. Barnet trenger å få en årsak til bruddet. Moxnes mfl (1999) viser til at barn som har fått en årsak og informasjon om hva som skal skje, trolig opplever samlivsbruddet lettere enn barn som ikke har fått denne informasjonen. En god samtale med barnet kan være med på å oppklare slike misforståelser eller vrangforestillinger av situasjonen (Hetherington, i Clark-Stewart, 2000).

En av informantene mente at det kan være vanskelig og utfordrende å samtale så direkte med den det gjelder. Derfor kan det ofte føles enklere å snakke med personer som befinner seg på utsiden av situasjonen, som barnehagepersonale, tanter og onkler eller besteforeldre. Et slikt syn understreker viktigheten av at personalet i barnehagen er forberedte og utrustet til å møte barn som trenger å gi uttrykk for ulike reaksjoner. Pianta (1999) er svært opptatt av at relasjoner til voksne i barnehagen kan kompensere for

vansker med relasjoner i barnets hjem. Dette er også i tråd med Lazarus (2006) sitt syn om at det er viktig for barn å ha en person som gir dem sosial støtte.

Et annet viktig omsorgstiltak informantene påpekte, var å skape trygge rammer rundt barnet og vedlikeholde den trygge basen. Her kan hverdagssituasjoner brukes til å støtte barnet i prosessen. Ekstra omsorg, tilrettelegging og tilgjengelighet fra de voksne er sentrale elementer. Det er også i tråd med CODIP sine tiltak knyttet til et støttende miljø (Hansen, 2009). Barn som opplever samlivsbrudd, opplever også et brudd i relasjonen med en av sine tilknytningspersoner. Barnet kan gjerne reagere med redsel og frykt for å bli forlatt av en av sine omsorgspersoner (Bowlby, 1988). Derfor er det svært viktig å beholde de gode og trygge rammene som barnet allerede er kjent med, både hjemme og i barnehagen.

Et annet viktig omsorgstiltak er at barnet har muligheter for å være i en annen nøytral arena, der barnet kan gå inn og ut, og være sitt gamle ”jeg”. Dette kan for eksempel være hos tanter og onkler, besteforeldre, eller i barnehagen. Men likevel er det ikke alle barn som klarer å legge bort tankene om den nåværende familiesituasjonen, selv om de er i den nøytrale arenaen. Hvis man da overdriver bruken med den nøytrale arena, kan det kanskje resultere i noe som kan ligne på ”null budskap” (Hamilton, i Abrahamsen, 1997). Når man ikke åpner opp for samtale og bekreftelse av de vanskelige følelsene hos barnet, kan den voksne stå i fare for å signalisere at barnets følelser og opplevelser ikke er reelle eller viktige og verdt å ta til omtanke (Hansen, 2009).

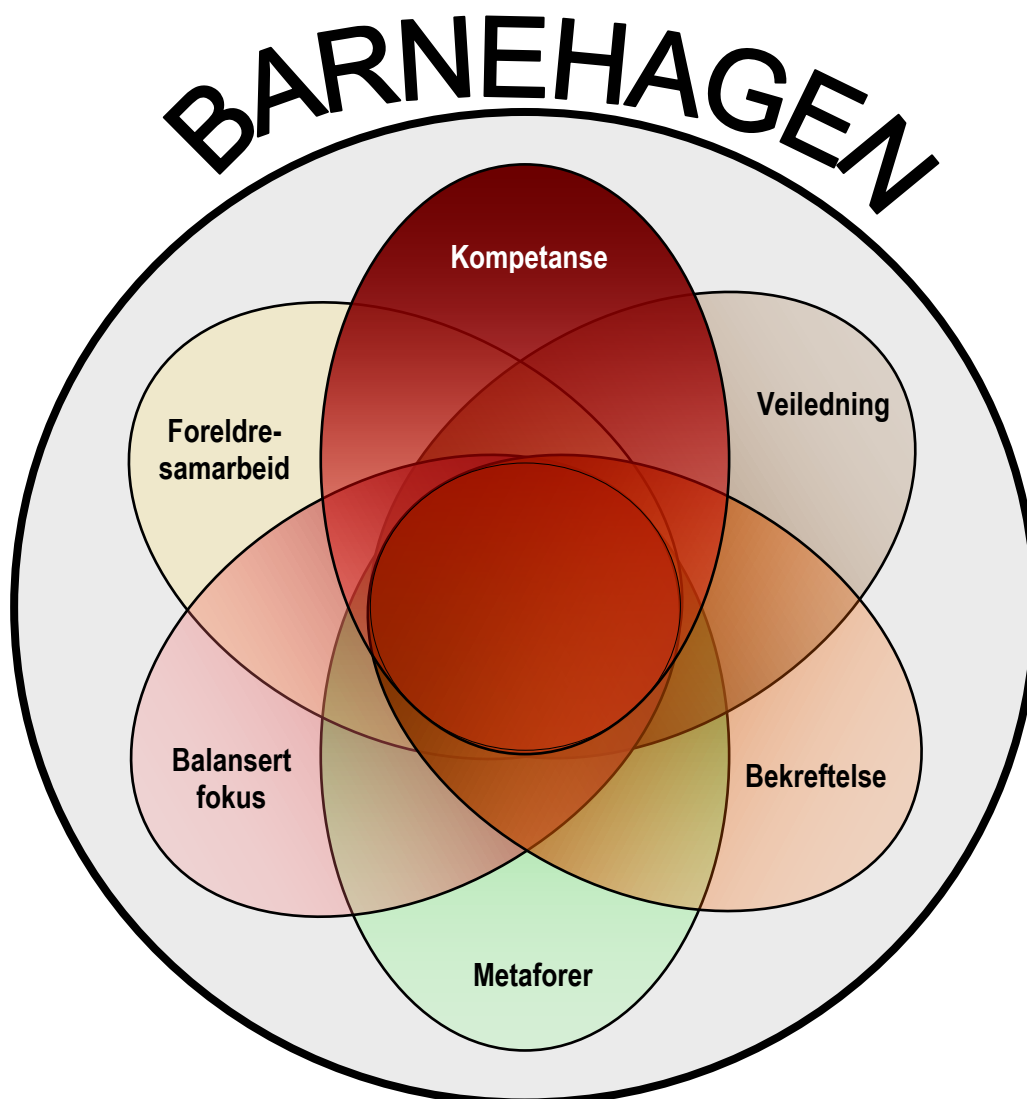
Like viktig er det at foreldrene og andre gir barna lov til å være glad i begge foreldrene, og at barnet ikke føler seg dratt fra den ene til den andre. Informantene påpekte at barnet har to foreldre uavhengig av om de er sammen eller ei.

5.4. Råd og mulige tiltak i barnehagen

Jeg har visualisert funn vedrørende råd og mulige tiltak i barnehager i en figur (figur 3). Tanken med denne figuren er å symbolisere en trygg og god barnehage, der barnet blir sett, hørt og akseptert når det befinner seg i en livssituasjon med samlivsbrudd. Sirkelen rundt illustrerer barnehagen som arena. Sirkelene inne i denne sirkelen ligner en blomst,

der alle tiltak kan være viktige for barn som har opplevd samlivsbrudd, og der mange av tiltakene kan være overlappende og henger nøye sammen.

Selv om tiltakene overlapper hverandre, så er området kompetanse overordnet, for personalet har behov for kompetanse for å kunne gjennomføre de andre typene tiltak. Likevel må det sies at de enkelte tiltakene er nyttige også hver for seg, og at en ikke er avhengig av det ene for å utfylle det andre. Likevel kan man tenke seg at det optimale ville være at barn får flere individuelt tilrettelagte tiltak i en fase hvor de opplever samlivsbrudd. Dette er også i tråd med Rammeplanen for barnehagen (2006), der alle barn skal bli sett ut fra sitt behov.

5.4.1. Usikkerhet og behov for kompetanse hos personale

Det første og viktigste kjerneområdet er kompetanse. Dette området illustrerer viktigheten av kompetanse blant personalet i barnehagen. ”I en institusjon oppstår et menneskesyn, en etikk og bestemte regler for akseptabel og ikke-akseptabel atferd” (Leer-Salvesen & Eidhamar 2000:88). I barnehagen møter en mange ansatte med ulike former for erfaringer, kulturell bagasje, utdanning med mer. Det personen har med seg fra før i den kulturelle bagasjen, vil påvirke hvordan vedkommende tenker og handler i den aktuelle situasjonen. Kulturkonteksten spiller således direkte inn i situasjonskonteksten (Bakhtin, 1998). Det innebærer at kvaliteten og kompetansen vil variere fra barnehage til barnehage. Siden samlivsbrudd er blitt så ”vanlig”, er det derfor viktig at personalet erverver seg kunnskap og kompetanse på området, om de ikke har det fra før.

Dyregrov (2004) mener at psykologiske konsekvenser av samlivsbrudd er godt dokumentert, men at man mangler kompetanse og kunnskap om pedagogiske oppfølgingsbehov. Hvordan påvirker samlivsbruddet barnet? Hvilke konsekvenser på kort og lang sikt kan dette medføre for barnet? Slike spørsmål har vært i forskningens søkelys over lang tid (Thuen, 2001).

I henhold til *Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver* (2006) står det at alle barn har rett til omsorg, og at de skal møtes med omsorg ut fra sitt nivå og sitt behov. Barnehagepersonalet er pliktig i forhold til det yrkesetiske å handle omsorgsfullt ovenfor alle barn i barnehagen. Omsorgsplikten stiller krav til personalets kompetanse, medvirkning og åpenhet overfor det unike hos hvert enkelt barn, i situasjonen og i hele barnegruppen. Omsorg har stor verdi i seg selv og defineres som ”care”, omtanke, det å ta vare på, det å sørge for, gi stell, pleie eller varetekt (Bø & Helle, 2006). I barnehagesammenheng blir betydningen av omsorg brukt om pedagogisk riktig ivaretagelse og stimulering i forhold til oppdragelse av barn (Bø & Helle, 2006). Omsorg er dermed nært knyttet til oppdragelse, helse og trygghet, og er samtidig en forutsetning for barns utvikling og læring.

Informantene påpekte viktigheten av kompetanse blant personalet i barnehagen, i møte med barn som opplever samlivsbrudd. Tidligere forskning viser at voksnes aktive tilstedeværelse og støtte kan fremme utvikling og tilpasning hos barn som opplever slike brudd (Størksen, 2007). Gjennom *Barnehageloven* (2005) og *Rammeplanen for*

barnehagens innhold og oppgaver (2006) har barnehagen et ansvar for å møte alle barn, tilrettelegge for et faglig miljø og fremme vekst og positiv utvikling. Derfor er barnehagepersonalet avhengig av kunnskap og kompetanse på området knyttet til samlivsbrudd. Bø (2002) skriver at det er viktig for fagfolk å vite at alt arbeid de gjør som fører til et bedre tilbud for barna, blir en støtte for foreldrene, og gjennom dette en styrke for barna: ”Institusjonen virker direkte på barn, og virker dessuten indirekte gjennom sine virkninger på foreldrene” (Bø, 2002:188). Personalets kompetanse vil være avgjørende for personalets måte å møte barna og deres familie på.

5.4.2. Foreldresamarbeid

Samarbeid med hjemmet er en svært viktig faktor i utviklingen av relasjoner og samspill hos barnet (Abrahamsen, 1997). Dette kommer også klart frem i formålsparagrafen i *Barnehageloven* (2006), der det står at:

”Barnehagen skal gi barn under opplæringspliktig alder gode utviklings- og aktivitetsmuligheter i nær forståelse og samarbeid med barnets hjem.”

(Kunnskapsforlaget, 2006:7)

Alle de fire informantene var opptatt av et gjensidig og godt samarbeid mellom foreldrene og de ansatte i barnehagen. Når foreldrene opplever at barnehagen er et godt sted å være for barnet, oppleves institusjonen som en god støtte for barnet (Bø, 2002). En god og åpen dialog mellom barnehagen og foreldrene er en viktig del av prosessen. Derfor må foreldrene tidlig informere personalet dersom de velger å gå fra hverandre. Informantene påpekte et viktig fokus de hadde under mekling, nemlig at barnehagen måtte få informasjon om den endrede livssituasjonen. Thuen (2004) påpeker at det er viktig at personalet i barnehagen får nødvendig informasjon knyttet til familiens situasjon.

En av informantene kom også med et råd, der barnehagen ved åpningen av et nytt barnehageår orienterer foreldrene om hvor viktig det er å informere om slike hendelser. Det kan være åpningsporten for foreldrene, der de forstår og vet at de må informere barnehagen hvis det skulle oppstå et samlivsbrudd. Klefbeck og Ogden (2003) påpeker at samarbeidet mellom foreldrene og barnehagen er viktig for barnets utvikling.

Like viktig er det at det blir lagt vekt på informasjon og kommunikasjon mellom barnehagen og hjemmet videre i prosessen. Foreldrene må holdes oppdatert dersom det oppstår spesielle hendelser eller atferdsendringer hos barnet. En annen informant mente at kanskje en foreldresamtale med avdelingsleder ville være nyttig etter et brudd. Da kan aktuelle problemstillinger bli drøftet, samt råd og tips. Ifølge *Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver* (2006) skal kontakten mellom barnehagen og foreldrene bygge på gjensidig respekt og anerkjennelse for de ulike partenes ansvar og oppgaver overfor barnet.

Informantene påpekte at som personal i barnehagen må en være med på å bevisstgjøre foreldrene på at den nye livssituasjonen ikke kun handler om dem som foreldre, men at den også har påvirkning på barnet. Det er viktig å ha barnet i fokus, og at foreldrene forstår at barnehagepersonalet ønsker det ”beste for barnet”. Derfor må barnehagen også være tydelig på at de ikke ønsker å involvere seg i konflikten mellom foreldrene. En av informantene påpekte også faren ved at barnehagen kan bli en konfliktsone, en plass der foreldrene gir uttrykk for sine konflikter. Da var informanten opptatt av at barnehagepersonalet måtte sette klare grenser, og hvis det ikke ble noen forbedring, måtte man gå videre med det.

Barnehagens ansvar om å forebygge vansker og oppdage barn med spesielle behov kan også ses i sammenheng med viktigheten av å videreformidle nødvendig informasjon. Et godt samarbeid mellom foreldrene og et eventuelt støtteapparat er en forutsetning for å tilrettelegge best mulig for barnet (Rammeplanen, 2006). Et samarbeid mellom barnehagen og foreldrene kan ha mål om å gi barnet en opplevelse av forutsigbarhet og kontinuitet. Det er spesielt viktig at barnehagen og foreldrene har samme forståelsesramme for hvordan en skal møte barnet, noe som kan være med på å gi barnet sammenheng (Antonovsky, 1988). Et tett og godt foreldresamarbeid ble vektlagt av alle de fire informantene.

5.4.3. Viktig å henvise videre og motta veiledning

Barnas atferd kan endres som en konsekvens av samlivsbruddet, men det er hvordan barnet reagerer, grad av reaksjonen og varigheten som viser om barnet har normal reaksjon eller ikke (Raundalen & Schultz, 2006). Informantene påpekte at det er viktig for

barnehagen å ha kunnskaper om reaksjonsmønstrene. Videre vil det også være betydningsfullt og viktig at barnehagen vet når de må kontakte et hjelpeapparat. Et viktig stikkord her er *henvisningskompetanse*. Man må vite hvor grensene går for hva det er mulig å få til innenfor barnehagens rammer, og når man har behov for hjelp fra andre (Raundalen & Schultz, 2006).

De fire informantene mente at det var variert kunnskap og kompetanse i barnehagen, men at barnehagepersonalet var egnet til å møte barn som befinner seg i en slik livssituasjon. Likevel var de opptatt av at barnehagen ikke måtte være for forsiktig og usikker i innhenting av et hjelpeapparat. Den ene informantene påpekte at et konsultasjonsteam i kommunen ville være til nyttig hjelp. Dit kan barnehagepersonalet melde inn saker og få råd og veiledning om videre gang i prosessen. En av informantene hevdet at hvis barnehagen kom med bekymring om et barn, så var der noe i det. Informanten påpekte at barnehagen ser normalpopulasjonen av barn, og at de derfor også ser om noen skiller seg ut.

”Gode institusjoner fungerer sjelden i isolasjon” (Bø, 2004:188). Når foreldre opplever at barnehagen har gode forbindelser med andre gode støttespillere utenfra, kan det gi foreldrene en ekstra trygghet, og en oppfatning av at ”vi er mange sammen” (ibid). Da vil de oppleve at barnets barnehage har rike ressurser i ryggen. Lilleberg og Riber-Mohn (2010) viser til barnehagens viktige og avgjørende betydning for barnevernstjenestens arbeid for å hjelpe barn på riktig måte. Barnevernstjenesten ser ikke barn og foreldres samspill i naturlige kontekster, og et godt samarbeid med barnehagen kan være det som avgjør om barnet får riktig hjelp eller ikke.

5.4.4. Bekreftelse av situasjonen - den vanskelige samtalen

De fire informantene var opptatt av å skape et støttende miljø som var trygt og godt, der barnet kunne få bekreftet den nye situasjonen i livet sitt. En viktig oppgave for barnehagepersonalet er å gi signal til barnet om at den voksne vet hva som har skjedd, og om barnet ønsker å snakke, få støtte, en klem etc, så er det bare å komme. Det er viktig å gi barnet anerkjennelse for sine følelser. Dette er også i tråd med tidligere beskrevet teori om et ”holdende miljø” (Abrahamsen, 1997). Barnet må få møte et miljø eller en base som bekrefter og normaliserer følelsene. Et støttende miljø preget av anerkjennelse og

bekreftelse, kjennetegnes av omsorg. Beskrivelsen av den voksnes emosjonelle nærvær er i samsvar med Winnicotts (1990) begrep "primary maternal occupation". I et slikt miljø opplever barnet at egne følelser blir tatt på alvor, noe som er svært viktig. To av informantene påpekte faren ved å neglisjere barnets traume i forbindelse med et opplevd samlivsbrudd. Når barnehagepersonalet oppleves trygt og omsorgsfullt, betyr det at de voksne i barnehagen er emosjonelt tilgjengelige for barnet (Abrahamsen, 1997).

Vygostky var veldig opptatt av den voksnes rolle i utviklingsprosessen (Vygotsky, 1934 i Konzulin, 2001). For at barnet skal utvikle seg maksimalt, er det avgjørende at det er en voksen til stede som kan bidra til å veilede, inspirere og være samspillspartner. Læring og utvikling er preget av kvaliteten på spillet mellom barnet og personalet.

Det vil også være viktig i en slik situasjon å ha forståelse for barnets reaksjoner på foreldrenes samlivsbrudd, og eventuelle konsekvenser dette kan innebære. Ut fra informantenes tilbakemeldinger og tidligere forskning kan førskolebarn reagere med regresjon, noe som innebærer en tilbakegang i utviklingen. Det betyr at barnet enten kan begynne å tisse på seg igjen, være stresset, urolig, usikker, utrygg, aggressiv, innadvendt med mer. Slike reaksjoner viser at barnet er inne i en vanskelig prosess, og barnet har behov for støtte i prosessen (Clark-Stewart, 2000). Denne gruppen barn skårer også lavere på psykologisk tilpasning, selvfølelse og sosial kompetanse (Amato & Keith, 1991). Det kan tyde på at barnet trenger et "holdene miljø" (Abrahamsen, 1997), der avgjørelser fokuserer på barnets beste, bekrefter situasjonen og anerkjenner barnets reaksjoner. Ifølge Amato (2000) er antall beskyttende faktorer for barnet med på å støtte barnet gjennom denne prosessen, og kan være med på å redusere den negative effekten av foreldrenes samlivsbrudd. Et "holdene miljø" som bekrefter og anerkjenner, vil være en viktig forutsetning for at barnet setter ord på og gir uttrykk for sine følelser.

5.4.5. Bruk av metaforer

Boka og filmen informantene anbefalte, tar opp temaer som er nært knyttet til barnets familiesituasjon. Bruken av denne type metafor gir rom for gjenkjennelse og identifikasjon (Mossige, 1996). Det gjør det mulig for barnet å identifisere seg med personen i fortellingen, noe som kan bidra til at barnet ikke føler seg så alene med sine utfordringer. Gjennom fortellingen kan barnet kanskje oppleve godtagelse for egne

reaksjoner. Metafor er et begrep som omfatter billedlige fremstillinger, historier, fabler og myter (Mossige, 1996), der opplevelsen eller situasjonen blir gjenskapt i en annen situasjon. Å bruke metaforer vil ifølge Mossige (1996) åpne for muligheten til å se flere handlingsalternativer og mulige løsninger på situasjonen. Både boka ”Even og skilsmissen” (Håland, 1996) og filmen ”Sylvester sjørøvermus” (Stemland, 2006) avslutter med alternative løsninger, og gir leseren og seeren et håp om at det er mulig å håndtere situasjonen.

Filmen er laget som et hjelpemiddel for meklere og terapeuter i samtale med barn ved foreldrenes samlivsbrudd. For at barna skal få forståelse av hendelsen, er det viktig å lage en meningsfull historie rundt det som har skjedd. Temaene kan identifiseres hos rollefigurene i historien på en måte som skaper distanse til vanskelige hendelser i barnets liv (Stemland, 2006). Videoen har også et lite hefte som veileder og tar opp temaene i filmen. Opplegget kan også brukes i barnehager, skoleklasser og i andre grupper der temaet samlivsbrudd tas opp. Foreldrene kan også se den sammen med sine barn for å prøve å få i gang en samtale om de temaene som er nødvendige å snakke om i forbindelse med samlivsbruddet.

Forskning viser at det er nyttig for barn å sette ord på det de opplever som vanskelig (Mossige, 1996). Det er med på å gjøre det lettere for barnet å forstå hva som skjer og gir dem mulighet til å sette det inn i en kontekst. Ellers er det fare for at hendelsen ligger som et følelsesmessig ubehag. Samlivsbrudd er en påkjenning både for voksne og barn. Foreldrene er i en fase der de skal håndtere mange vanskelige spørsmål, både følelsesmessige og praktiske. De kan selv slite med følelser som dårlig samvittighet, sinne, frykt, fortvilelse og sorg (Leon, 2003). I denne tilstanden skal de formidle et budskap til barna som de vet vil såre og skape utrygghet. slike reaksjonsmønstre hos den voksne er ofte lett for barn å se, for barn er vare på stemninger og endringer i foreldrenes sinnstilstand. Det kan bli en tilleggsbelastning når de ser at foreldrene er fortvilet og i ubalanse (Nair & Murray, 2005). Alle barn ønsker at foreldrene er trygge omsorgspersoner (Leon, 2003).

Resultatene fra denne masterstudien, samt tidligere teori, gir oss grunner til å tro at bruk av bøker, filmer og metaforer, er gode metoder i møte med barn som opplever samlivsbrudd.

5.4.6. Balansert fokus

I barnehagen vil en stor utfordring være å balansere fokuset, der en verken overtolker og problematiserer, eller neglisjerer. En av informantene i studien pekte på faren ved å overtolke alt barnet gjør. Derfor er det viktig å være bevisst på at alt barnet gjør ikke trenger å henge sammen med samlivsbruddet til foreldrene. Fokuset må være å se barnet i sin helhet. Det samme gjelder motsatt vei, det er viktig å bekrefte barnets situasjon, og ikke neglisjere den nye livssituasjonen. Det handler om å finne balansegangen og ikke fokusere verken for mye eller for lite.

Bowlby fremhever *kommunikasjonsfrihet* som en faktor i samspillet som skiller kommunikasjonen i trygge og utrygge tilknytningsforhold (Bowlby, 1988 i Hart, 2009). Det innebærer et samspill preget av samtaler med følelsesuttrykk, og berøring av mange forskjellige og personlige emner. Små barn har kanskje ulike former å kommunisere på. Noen har mye språk, mens andre har mindre, noen uttrykker seg gjennom atferd, mens andre er innadvendte. Det vil derfor være stor forskjell på hvordan barn uttrykker sin kommunikasjonsfrihet. Ved et samlivsbrudd blir det nødvendig å balansere forholdet mellom det å overtolke og neglisjere. Da kan barnets opplevelse av egne følelser lett bli falske. Barnet har behov for å uttrykke seg, og barnehagen vil være en god arena for barnet å få være seg selv, der det kan sette ord og uttrykk på sine følelser og behov.

Skal et barn bli sett og kunne se seg selv, må de ha fått internalisert opplevelsen av å bli sett, og fått respons på seg selv av sine nære omsorgspersoner. Disse kan også være personal i barnehagen. Det kan bare skje ved at barnet gang på gang, får oppleve et slikt samspill (Winnicott, 1990), noe som er Winnicotts hovedfokus. Han mener at når barnet ser inn i en omsorgspersons øyne, fungerer det som et speil for barnet. Barnet ser seg selv i smilet og glansen i øynene. Ifølge Winnicott (1990) reflekterer de voksne tilbake det de ser i barnet. Dermed får barnet en slags tilbakemelding fra den voksne. Dette er med på å få barnet til å anerkjenne seg selv, og styrke sin utvikling. Blir barnet sett, hørt og akseptert, vil barnet bli trygg på seg selv og føle seg anerkjent.

6. AVSLUTNING

I denne studien har jeg beskrevet erfaringer med små barn og samlivsbrudd, slik de fremkommer fra informanter i familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk. Jeg har gitt en oversikt over informantenes beskrivelser av erfaringer, samt råd om mulige tiltak som kan brukes i barnehagen.

Siden denne studien bygger på en fortolkende fenomenologisk analyse, eller på engelsk, *Interpretative Phenomenological Analysis (IPA)*, (Smith, 2009), ble det brukt kvalitative intervju for å få tak i informantenes opplevelse av fenomenet de beskrev. I rekrutteringsprosessen var jeg i kontakt med to kommuner på Sør-Vestlandet. Jeg fikk kontakt med fire informanter som drev med familieterapi eller arbeid knyttet til barn og familier som opplever samlivsbrudd. Jeg sammenlignet informantens erfaringer, og fant like og ulike erfaringer informantene hadde vedrørende masterstudieens tematikk.

Erfaringene til familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk ble inndelt i fire deler:

1. Symptomer og reaksjoner ved samlivsbrudd.
2. utfordringer.
3. Utrygg tilknytning og lojalitetskonflikt.
4. Omsorgstiltak.

Gjennomgående hos mange av informantene var at reaksjonsmønstrene kunne innebære urolighet og utrygghet, forsinka utvikling, kortvarig regresjon, endring i atferd og redusert evne til å takle stress. Informantene påpekte utfordringer som å ha fokus på barnet, påvirkningen av det følelsesmessige klimaet, samt en kulturell utfordring knyttet til samlivsbrudd som et tabuisert tema. Det kom frem at barnet kan utvikle en utrygg tilknytning og lojalitetskonflikt. Det kan få konsekvenser av manglende trygg base, problemer med å være fortrolig med foreldrene, symptomene kan eskalere og at erfaringene deres blir tatt med videre. Omsorgstiltakene som ble benyttet i familievernkontor og barnepsykiatrisk poliklinikk, var blant annet å gi barnet en årsaksforklaring til bruddet, skape en ”trygg base”, la barnet søke andre trygge voksne, ha

en annen nøytral arena, forutsigbarhet, barnet i fokus og å bruke metaforer i samtaler med barn.

Funn som gjelder råd og tiltak til barnehagen, har jeg fremstilt i en visuell illustrasjon som er inndelt i seks tiltak:

1. Usikkerhet og behov for kompetanse blant personal.
2. Foreldresamarbeid.
3. Henvide videre og motta veiledning.
4. Bekreftelse av situasjonen- den vanskelige samtalen.
5. Bruk av metaforer.
6. Balansert fokus.

Når barnet opplever foreldrenes samlivsbrudd, vil det være naturlig å tenke at det påvirker barnets emosjonelle bånd til foreldrene (Bowlby, 1988). Tidligere forskning og teori gjort blant annet av Smith (2010), Solomon og George (1999), Clark- Stewart mfl (2000), Aronson og Huston (2004) og Nair & Murray (2005) viser at samlivsbrudd vil være en form for risiko for barnet tilknytning til sine foreldre.

Hvilken betydning det vil ha på barnet, henger kanskje sammen med tilgjengelighet av beskyttende faktorer (Amato, 2000). I Amatos (2000) ”The Divorce-Stress-Adjustment Perspective” vises det til antall beskyttende faktor som er med på å beskrive hvorfor noen barn klarer seg bedre enn andre. Dette er i tråd med Lazarus (2006) sin teori knyttet til mestring av stress, der personvariabler og grad av trussel varierer.

Tidligere beskrevet teori om at barnehagen kan fungere som en beskyttende faktor for barnet, vil også være av stor betydning. Pianta (1999) fokuserer på viktigheten av gode relasjoner i barnehage og skole. Hvis barnehagen er flink til å møte barnet, og gjør at barnet føler seg sett, hørt og akseptert, vil det ha stor betydning for de barna som har vanskelige hjemmeforhold. Med bakgrunn i denne teorien vil barnehagen være en avgjørende faktor for barnets håndtering av situasjonen. Dette kan også ses i lys av Lazarus (2006) sin teori om sosial støtte og Amato (2000) sin modell, der barnehagen kan ses som en beskyttende faktor.

Som vist i denne oppgaven og med bakgrunn i teori og forskning, kan det synes som om barnehagen har et potensial til å hjelpe barn som opplever samlivsbrudd. Mange av tiltakene som barnehagen kan bruke, kan være enkle, men helt sentralt er det at personalet i barnehagen trenger kompetanse. Ansatte i Bambi-prosjektet jobber med et veiledningshefte til ansatte og en metaforisk barnebok. Forhåpentligvis vil disse ressursene komme mange barn til gode.

LITTERATURLISTE

- Abrahamsen, G. (1997). *Det nødvendige samspillet*. [Oslo]: Tano Aschehoug
- Abrahamsen, G. (2008). 3.opplag. *Det nødvendige samspillet*. [Oslo]: Tano Aschehoug
- Abrahamsen, G. (2010). Vær hos meg- jeg trenger deg!: Tilknytning og separasjon mellom barn og foreldre. *Med hjertet på flere steder: Om barn, misjon og flerkulturell oppvekst* (pp. s.325-346)Trondheim: Tapir akademiske forlag
- Amato, P.R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage & Family*, 62 (4), 1269-1287.
- Amato, P.R. (2001). Children of Divorce in the 1990s:An update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355-370.
- Amato, P.R. (1991). Parental Divorce and the well-being of children: a meta-analysis. *Psychological Bullentin*, 110, 26-46.
- Antonovsky, A. (1988): *Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey-Brass Publishers.
- Aronson, S. R., & Huston, A. C. (2004). The Mother-Infant Relationship in Single, Cohabiting, and Married Families: A Case for Marriage? *Journal of Family Psychology*, 18(1), 5-18.
- Bakhtin, Michail M. (1998). *Spørsmål om talegenrane*. Ariadne forlag
- Bokmålsordboka. (2008). Samlivsbrudd. Lastet ned 26.02.2011 fra:
<http://www.dokpro.uio.no/perl/ordboksoek/ordbok.cgi?OPP=samlivsbrudd&bokmaal=S%F8k+i+Bokm%E5lsordboka&ordbok=bokmaal&alfabet=n&renset=j>
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Bowlby, J. (1996). *At knytte og bryde nære bånd: tilknytning og tab, selvtillid og sorg*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Bronfenbrenner, U. (1979): *The ecology of human development. Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bø, I. (2000). *Barnet og de andre: nettverk som pedagogisk og sosial ressurs*. [Oslo]: Universitetsforlaget.
- Bø,I m.fl. (2006).*Pedagogisk ordbok. Praktisk oppslagsverk i pedagogikk, psykologi og sosiologi*. [Oslo]: Universitetsforlaget
- Bø, I. (2002). 2.Utgave. *Foreldre og fagfolk: Foreldrenes og samarbeidets vilkår*. [Oslo]:Universitetsforlaget
- Carr, A. (2006): *The handbook of child and adolescent clinical psychiatry*. London: Routledge.

- Clarke-Stewart, K. A., McCartney, K., Vandell, D. L., Owen, M. T., & Booth, C. (2000). Effects of Parental Separation and Divorce on Very Young Children. *Journal of Family Psychology, 14*(2), 304-326.
- Clarke-Stewart, A. og C. Brentano (2006): *Divorce. Causes and consequences*. New Haven: Yale University Press.
- Corr, C.A. (2000). What do we know about grieving children and adolescents? I: *Living with grief*. K. Doka (red). Washington DC:Hospice Foundation of America
- Dalen, M. (2004). *Intervju som forskningsmetode: en kvalitativ tilnærming*. [Oslo]: Universitetsforlaget.
- Dyregrov, A (2000). Barn og traumer: En håndbok for foreldre og hjelpere. Bergen: Fagbokforlaget
- Ellneby, Y. (2000): Om barn og stress. Og hva vi kan gjøre med det. [Oslo]: Pedagogisk Forum.
- Gilje, N. og Grimen, H. (2009). 13.opplag. *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger: Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. [Oslo]: Universitetsforlaget
- Hansen, M. W. (2009). Små barn og samlivsbrudd. *En kvalitativ studie av aktive tiltak i barnehagen*. Universitetet i Stavanger.
- Hart, H., & Schwartz, R. (2009). Fra interaksjon til relasjon. *Tilknytning hos Winnicott, Bowlby, Stern, Shore og Fonagy*. [Oslo]: Gyldendal akademiske forlag.
- Haaland, K.R. (1996). *"Even og skilsmissen"*. [Oslo]: Universitetsforlaget.
- Haaland, K. R. (2002). *Barnet i skilsmissen: et barneperspektiv på familieomforming*. [Oslo]:Universitetsforlaget.
- Helskog, G.H., & Lærum, K.T. (2007). Fortsatt foreldre. *Godt nok samarbeid etter samlivsbrudd*. Vikersund: Modum Bad- Samlivssenteret
- Hetherington, E. M. (1993): "An overview of the Virginia longitudinal study of divorce and remarriage with a focus on early adolescents". I: *Journal of family psychology*. Vol. 7 nr. 1, s. 39-56.
- Hetherington, E. M. og A. M. Elmore (2003): "Risk and resilience in children coping with their parents' divorce and remarriage. I: *Resilience and vulnerability. Adaptation in the context of childhood adversities*. S. S. Luthar (red.). Cambridge: University Press.
- Jensen, A.-M., & Clausen, S.-E. (1997). *Barns familier: samboerskap og foreldrebrudd etter 1970*. [Oslo]: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Johnsen, G. (2006). Intervjuet - en forskningssamtale i møtet mellom mennesker. In K. Haugen, S m.fl. (2005). *Småbarnspedagogikk. Fenomenologiske og estetiske tilnærminger*. [Oslo]: Cappelen akademiske forlag.
- King, H.E. (2001) Children and Divorce, I: Handbook of clinical child psychology. Walker C, E., & Roberts, M.C (red). New York: John Wiley and sons.

- Klefbeck, J. og T. Ogden (2003): *Nettverk og økologi. Problemløsende arbeid med barn og unge*. [Oslo]: Universitetsforlaget.
- Konzulin, A. (2001). Vygotskij sett i sammenheng. I L.Vygotskij *Tenkning og tale*. [Oslo]: Cappelen forlag.
- Kunnskapsdepartementet. (2005). *Lov om barnehager* av.17.juni 2005, nr. 64 Lastet ned 08.12.2010 fra <http://www.lovdatab.no/all/nl-20050617-064.html>.
- Kunnskapsdepartementet. (2006). *Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Lastet ned 07.12.2010, fra <http://www.regjeringen.no/upload/kilde/kd/reg/2006/0001/ddd/pdfv/282023-rammeplanen.pdf>.
- Kupersmidt, J.B. & Dodge, K.A. (2004). *Children's Peer Relations from Development to Intervention*. Washington DC: American Psychological Association
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. [Oslo]: Ad notam Gyldendal.
- Kvale, S. (2001): *Det kvalitative forskningsintervju*. [Oslo]: Gyldendal Akademisk.
- Lazarus, R.S. (2006). 2.utgave. *Stress og følelser – en ny syntese*. Akademisk forlag: København
- Lazarus, R.S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer Publ. Co.
- Leer - Salvesen, P., & Eidhamar,.(2000) *Nesten som deg selv*. [Oslo]: Høyskoleforlaget
- Leon, K. (2003). Risk and Protective Factors in Young Children's Adjustment to Parental Divorce. *Family Relations*, 52, 258-270.
- Lilleberg, E., & Riber-Mohn, T. (2010). Når barns atferd gjør deg bekymret. *Samarbeid med barnevernet til barnets beste*. [Oslo]: Pedlex
- Lægred, S. & Skogen, T. (2011). Hermeneutisk lesebok. Spartacus.
- Mossige, S. (1996). Bruk av metaforer i terapi med barn. . In S. Reichelt & H. Haavind (Eds.), *Aktiv psykoterapi* [Oslo]: Ad Notam.
- Moxnes, K., G. M. D. Haugen og T. Holter (1999): *Skilsmisens virkning på barn. Foreldres oppfatning av skilsmisens konsekvenser for deres barn*. Trondheim: Allforsk rapport.
- Nair, H., & Murray, A. D. (2005). Predictors of Attachment Security in Preschool Children From Intact and Divorced Families. *Journal of Genetic Psychology*, 166(3), 245-263.
- Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. (2011). Personvernombudet for forskning. Lastet ned 05.12.2010, fra <http://www.nsd.uib.no/personvern/>
- Olsen, M., & Johnsen, S. (2011). *Noen barn lever som i en krigssone etter skilsmisse*. Lest 12.04.2011 fra Stavanger Aftenblad
- Pianta, R. C. (1999). *Enhancing relationships between children and teachers*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Potter, D. (2010). Psychosocial Well-Being and the Relationship Between Divorce and Children's Academic Achievement. *Journal of Marriage and Family* 72 (8), 933-946.

- Raundalen, M. og J.-H. Schultz (2006): *Krisepedagogikk. Hjelp til barn og ungdom i krise*. [Oslo]: Universitetsforlaget.
- Reichelt, S. (2008). Familieterapi.. Lastet ned 22.03.2011, fra http://www.helsenett.no/index.php?option=com_content&task=view&id=1710&Itemid=356
- Ringdal, K. (2001). *Enhet og mangfold: Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Salomon, J., & George, C. (1999). The development of attachment in separated and divorced families. *Attachment & human development* 1, 2--33.
- Sandler, I., S. Wolchik, C. Davis, R. Haine og T. Ayers (2003): "Correlational and experimental study of resilience in children of divorce and parentally bereaved children". I: *Resilience and vulnerability. Adaptation in the context of childhood adversities*. S. S. Luthar (red.). Cambridge: University Press.
- Schibbye, A-L Løvlie (1996): Anerkjennelse: en terapeutisk intervensjon? *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 33, s-530-537.
- Silverman, David, (2001). "What is Qualitative Research?". I D. Siverman. *Interpreting Qualitative Data*. Kap 1 (s 25-42) London: Sage
- Simmones, A. (1995). *Møte med barn i krise og sorg*. [Oslo]: Det Norske samlaget.
- Smith, J. A., Larkin, M., & Flowers, P. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research*. Los Angeles: SAGE.
- Smith, L. (2010). *Tilknytning og omsorg for barn under tre år når foreldrene går i fra hverandre*. *Tidsskrift for norsk psykologforening*. 47, 804-811
- Statistisk Sentralbyrå. (2005). Slik lever vi i dag 2005.. Lastet ned 10.12.2010, fra http://www.ssb.no/vis/magasinet/slik_lever_vi/art-2005-04-04-01.html
- Statistisk Sentralbyrå. (2009a). Skilsmisse og separasjon 2008. Lastet ned 10.12.2010, fra <http://www.ssb.no/emner/02/02/30/ekteskap/>
- Statistisk Sentralbyrå. (2009b). Barnehager. Foreløpige tall, 2008., Lastet ned 10.12.2010, fra <http://www.ssb.no/emner/04/02/10/barnehager/>
- Stemland, M. (2005) "Sylvester sjørøvermus – barn og skilsmisse – noen problemstillinger som blir tatt opp i filmen". Barne og familiedepartementet.
- Størksen, I. (2005). *Parental Divorce: Psychological Distress and Adjustment in Adolescent and Adult Offspring*. Doktorgradsavhandling. Psykologisk institutt: Universitetet i Oslo
- Størksen, I. (2007). Barnehagens møte med barn og familier som opplever samlivsbrudd. Lastet ned 16.12.10 fra <http://www.uis.no/bambi>
- Størksen, I., Thorsen, A.A., Øverland, K., & Brown, S.R. Experiences of daycare children of divorce. Akseptert for publisering I 2011

- Sviggum, G. (2000): *Barn med foreldre i to hushold. En kvalitativ studie av barns opplevelser av foreldrenes skilsmisse*. Trondheim: Allforsk rapport.
- Säljö, Roger. (2008). *Læring i praksis*. [Oslo]: Cappelen akademiske forlag.
- Thagaard T. (2009). 3. Utgave. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget
- Tholin, K. R. (2007). *Etisk omsorg i barnehagen og skolen: en utfordring for profesjonelle omsorgsarbeidere?* [Oslo]: Abstrakt forlaget.
- Thuen, F. (2001): "Barn og skilsmisser – en gjennomgang av forskning på feltet". I: *Et liv for barn. Utfordringer, omsorg og hjelpetiltak. Festskrift for Magne Raundalen*. A. Dyregrov, G. Lorentzen og K. Raaheim (red.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Thuen, F. (2004). *Livet som deltidsforeldre*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Widerberg, Karin. (2005). 2. Opplag. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. [Oslo]: Universitetsforlaget.
- Winnicott, D. W. (1990). *The maturational processes and the facilitating environment: studies in the theory of emotional development*. London: Karnac.
- Wood, Bruner, Ross. (1976). *The role of tutoring in problem solving*. Journal of Child Psyk. Psychiat.
- Wormnæs, O. (1993): *Vitenskapsfilosofi*. [Oslo]: Ad Notam Gyldendal.
- Øvreeide, H. (2009). *Samtaler med barn: metodiske samtaler med barn i vanskelige livssituasjoner*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Oversikt over vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide

Vedlegg 2: Samtykkeskjema

Vedlegg 3: Godkjenning fra NSD

Intervjuguide

- Hvilke erfaringer har du med små barns reaksjoner og symptomer ved samlivsbrudd?
- Hvilke utfordringer ser du i møte med små barn som har opplevd samlivsbrudd
- Hvilke konsekvenser opplever du at samlivsbrudd kan ha på små barn?
- Hvordan kan samlivsbrudd påvirke de emosjonelle båndene barnet har til sine foreldre?
- Hvilke omsorgstiltak kan være med på å støtte barnet og styrke utvikling og vekst blant dem som har opplevd samlivsbrudd?
- På hvilken måte arbeider dere med barn som opplever samlivsbrudd?
- Hvilke strategier bruker du/dere for å utvikle positive relasjoner til barnet/barna som har opplevd samlivsbrudd?
- Hvilke råd har du til barnehagepersonalet i møte med små barn som har opplevd samlivsbrudd?
  - Bør barnehagen bedrive ting på egenhånd?
  - Hvor mye innsyn bør barnehagen ha?
  - Hvordan skal vi snakke med barn i en slik livssituasjon?
  - Kan det bli for mye fokus? Hva skje hvis man snakker for lite om det ?

Vedlegg 2: Samtykkeskjema

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med en masteroppgave

Jeg er masterstudent i spesialpedagogikk ved Universitetet i Stavanger og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven.

Temaet for oppgaven er barnehagens møte med små barn som opplever samlivsbrudd. Jeg ønsker å se på familierapeuters erfaringer når det gjelder symptomer og tiltak blant små barn som har opplever samlivsbrudd.

For å finne ut av dette, ønsker jeg å intervju 3-5 familierapeuter, som har relevant erfaring rettet mot min problemstilling. Spørsmålene vil rette seg mot erfaringer, utfordringer og konsekvenser knyttet til små barn som har opplevd samlivsbrudd.

Jeg vil bruke båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent en time, og vi blir sammen enige om tid og sted. Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data og opplysninger om deg bli slettet. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen juni 2011.

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på 48084521, eller sende en e-post til hanne.tveit@lyse.net. Du kan også kontakte min veileder Ingunn Størksen ved Senter for atferdsforskning på e-post; Ingunn.Storksen@uis.no. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Med vennlig hilsen

Hanne Skjelten Tveit

Samtykkeerklæring: Jeg har mottatt informasjon om studien, og ønsker å stille til intervju.

Signatur ..... Telefonnummer.....

Vedlegg 3: Godkjenning fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Ingunn Størksen
Senter for atferdsforskning
Universitetet i Stavanger
Rektor N. Pedersensgt. 39
4036 STAVANGER

Vår dato: 10.12.2010

Vår ref: 25646 / 3 / MSS

Deres dato:

Deres ref:

KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 01.12.2010. Meldingen gjelder prosjektet:

25646	<i>Familieterapeuters erfaringer når det gjelder symptomer og tiltak blant små barn som opplever samlivsbrudd</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Stavanger, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Ingunn Størksen</i>
Student	<i>Hanne Skjelten Tveit</i>

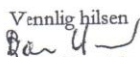
Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i melde skjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 25.06.2011, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Marie Strand Schildmann

Kontaktperson: Marie Strand Schildmann tlf: 55 58 31 52
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Hanne Skjelten Tveit, Solåsveien 23 A, 4016 STAVANGER

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

